

A HÁROMSZÉKI HADJÁRAT

1849 július 16–24.

I.

Bem háromszéki és moldvaországi támadása az erdélyi nyári hadjáratnak egyik nagyon érdekes, de mindamellett ritkán emlegetett s akkor is többnyire tévesen magyarázott fejezete.

Az utóbbi oknál fogva szükségesnek látszik, hogy behatóbban foglalkozzam a háromszéki hadjáratral s vele együtt a Gál Sándor ezredes vezetése alatt vívott sepsiszentgyörgyi (harmadik) ütközettel is,¹ amelyet Ramming — nyilván Clam-Gallas altábornagy jelentése alapján — a II. osztrák hadtest „dicső győzelme“-ként iktat a nyári hadjárat történetébe.² S mivel Ramming könyve, jobb hiányában, a nyári hadjárat történetének leggyakrabban használt és legtöbbször idézett forrása ma is:³ érthető, hogy követői némely — különösen az erdélyi hadiesemények leírásában felbukkanó — hiányosságait és hibáit se veszik észre.⁴

¹ 1849 júl. 23. — Az első júl. 5-én, a második júl. 20-án volt.

² „Der Feldzug in Ungarn und in Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849.“ 520–526. l.

³ Rammingnál részrehajlóbb, de *itt-ott* pontosabb, a másik általánosan ismert osztrák forrás: „Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen.“ Von einem oesterr. Veteranen. (1863.) Szerzője, mint tudjuk, *báró Heydte A.* ezredes.

H. v. N. orosz ezredes mindössze 25 sort szán a szóbanforgó eseményekre. („Bericht über die Kriegsoperationen der kais. russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen.“ III. 44–45. l.

Rüstow, Horváth M., Kőváry, Pataky, Rónai-Horváth, Gracza, stb. stb. művei, a háromszéki hadjárat hiteles forrásául el nem fogadhatók.

Czetz a háromszéki hadműveletekkel 17 *sorban* végez. („Bem's Feldzug in Siebenbürgen.“ 337–338. l.) s még ez a kevés is merőben hibás.

Nagy Sándor „Háromszék önvédelmi harca“ c. könyve se az, amit várhattunk tőle. Leghasználhatóbb része a függelék és az okmánytár.

⁴ Egynéhány tévedésére már rámutattam „A segesvári ütközet.“ (Erd. Múzeum: 1913. évf. 129–151. l.), „Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején.“ (Tört. Szemle: 1915. évf. 71–114.

Már maga a kezdet is hibás, amelyből legtöbb hadtörténetíró Bem háromszéki és moldvaországi hadműveleteit származtatja.

Gelich szerint⁵ Bem július 1-én megszállotta Besztercét és Olaszfalut s itt „annak komoly megfontolásával, hogy erői nagyon csekélyek arra, miszerint Grotenhjelmmel szemben nagyobb sikert vívjon ki, *elhatározta, hogy csapatainak kisebb részével Olaszfalunál és Besztercénél leköti Grotenhjelmet Borgóprundban, a zömmel pedig Gál Sándor⁶ hadtestét erősíti meg és Lüders ellen fog fellépni.*“

Ez lenne tehát a háromszéki támadás eredete s ezt vallja legtöbb hadtörténetírónk is.

Ha azonban az idézett szavakon egy kissé gondolkozunk, három dolognak kell azonnal a szemünkbe ötlelnie:

1. Bizonyára különösnek találhatjuk, hogy Bem akkor támad az *erősebbik* ellenfélre — Lüders gyalogsági tábornokra — amikor belátja, hogy a *gyöngébbikkel* — Grotenhjelmmel — altábornaggyal — nem boldogul. Mert tudnunk kell, hogy az utóbbinak csak 11.400, Lüdersnek azonban 27.300 *harcosa* volt, Gál Sándor ezredesnek, a brassói hadosztály maradékai-val egyesült, székely hadosztálya pedig, a sepsiszentgyörgyi első (júl. 5.) ütközet után, javarészből szétfutott.⁷

l), „A nagyszebeni hadosztály felbomlása“ (Hadtört. Közlemények: 1916. évf. 150—187. l.) továbbá „Bem moldvaországi hadműveletei“ (Tört. Szemle: 1918. évf. 237—254. I.) c. értekezéseimben.

⁵ „Magyarország függetlenségi harca“ III. 594. l.

⁶ Csíkszentgyörgyi Gál Sándor az erdélyi hadsereg legjobb hadosztályparancsnoka volt. Váratlan fordulatok alkalmával nem mindig találta el ugyan a helyes megoldást, ámde nem szabad elfelednünk, hogy gyarló csapatai s nagyobbára gyöngé tisztszei, válságos pillanatokban rendesen eserbentagyták. Talán az volt a legnagyobb hibája, hogy nem tudott eléggé gorombán szétütni szofogadáshoz nem szokott, makrancoskodó törzstisztszei között. Azonban kétségtelen, hogy — kivált mint szervező és oktató — nagyon nagy érdemeket szerzett.

Bem, a hadjárat vége felé, tábornokká való előléptetésre ajánlotta. Kinevezése júl. 29-én meg is történt. (Nemz. Múz. It. — 1848/49. iratok) de — tudtommal — a „Közlöny“ben már nem jelent meg. Mikor a kormány parancsa, a szerencsétlen nagycsúri ütközet (aug. 6.) után, a fővezéri állásra szólította Bemet: az öreg úr az erdélyi hadsereg parancsnokságát Gálra ruházta s Widdinben, szept. 15-én írott bizonyítványában, a legnagyobb elismerés és méltányolás hangján nyilatkozik róla. (U. o.)

⁷ Szabó Samu tüzérfőhadnagy tudósítása: Csíktusnád, 1849. júl. 8. (Nagy S. i. m. 173. l.) és Domahídy Ferenc huszár főhadnagy tudósítása: Csíkszereda, 1849. júl. 6. (Nemz. Múz. It. — 1848/49. iratok.)

2. A beszercei (IV.) hadosztály⁸ Grotenhjelm ellen már eleve gyöngének bizonyult. És Bem most, ennek a különben is jócskán megfogyatkozott haderőnek zömét Háromszékbe viszi, ami annyit jelent, hogy az otthagytott kisebbik részt az oroszok torkába dobja s ezzel Kolozsvár és Maros-Vásárhely felé is megnyitja előttük az utat.

3. Feltűnő, hogy Bem, noha Lüders megtámadását már július 1-én elhatározta, még 10 napig tölti a drága időt Besztercén s július 10-én újra megütközik Grotenhjelmrel.

Valljuk meg, hogy *ezekre* az intézkedésekre hiába keresnénk magyarázatot.

Azonban a valóság nem is ez volt. Már más helyen tárgyaltam,⁹ hogy az oroszok készülődéséről se Bem, se az őt hosszas délmagyarországi tartózkodása alatt helyettesítő Czetz tábornok, nem volt alaposabban tájékozva s hogy a csapatoknak az egész határ mentén való szétforgácsolása, ennek a bizonytalanságnak volt egyik okozata.

Az egyes hadosztályok erejét összehasonlítva, azt kell hinnünk, hogy Bem a borgói szoros felől várta a főtámadást, amely azonban mégsem itt, hanem a tömösi szorosnál indult meg. A mieink fogyatékos — mondhatni hanyag — hírszerző szolgálata folytán, az oroszok a borgói szorosban meglepetészerűen lépték át az ország határát.¹⁰ Nagyon könnyen kiverték borgóprundi állásából Dobay József alezredes beszercei hadosztályát, amely erre, minden további harc és megállítás nélkül, Dézsig hátrált.

Bem, amikor ez történt, a hadsereg főparancsnokságának átvétele dolgában tanácskozott Kossuthtal. A veszedelem hallatára a közelebbi — beszercei — haretérre sietett, de Dobay hadosztályát már nem ott, hanem Dézsen találta. Bárhogyan mentegeti is Thoroczky Sándor Dobayt,¹¹ megokoltnak kell tartanunk Bem azon való felháborodását, hogy a valamennyinél erősebb beszercei hadosztály olyan hamar kereket oldott.

Az öreg úr kénytelen volt a megvert hadosztály élére állani, hogy Dobay gyors meghátrálásának legalább további káros következményeit elhárítsa s egyúttal Grotenhjelmnek

⁸ Jún. 20-án: 7376 gyalogos, 279 lovas és 12 ágyú. (*Gyalóka*y: „Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején.“ — *Tört. Szemle*, 1915. évf. 109. és 114. l.)

⁹ *Hadtört. Közlemények*: 1916. évf. 151. l.

¹⁰ *Kriegs-Archiv, Wien*. — 1849. Armée-Corps in Siebenbürgen. 142. XIII A. 18. (A bécsi hadilevéltárat ezentúl csak „K. A.“ betűkkel jelzem.)

¹¹ „A 73. honv. zászlóalj története.“ (*Hazánk*: 1888. évf. 36. l.)

is megmutassa, hogy se Maros-Vásárhely se Kolozsvár felé nem szabad még az útja. Mihelyt sikerült neki, Beszterce megszállásával, a felbillent egyensúlyt valamennyire helyreállítania, azonnal elhatározta, hogy Lüders ellen indul.

Ekkor ugyanis már jól tudta, amit az első pillanatban még nem sejtthetett: hogy nem az orosz sereg zömével áll szemben. Így hát azt is jól látta már, hogy az erdélyi hadjárat sorsa nem a besztercevidéki harc téren fog eldőlni.

Időközben megtudta, hogy Brassó is elveszett; hallott a Feketeügy vonalán vívott meddő harcokról, valamint arról is, hogy Gál Sándor fékentartására az V. orosz hadtestnek csak egy töredéke maradt Brassóban és a Feketeügy közelében, nagyobbik része azonban Fogaras felé indult.

Bem úgy számított, hogy ha ő most Gál hadosztályát megerősíti, s az otthagytott oroszokra vetve magát, azokat talán Brassóból is kiszorítja: akkor Lüders, Oláhországgal való összeköttetése megszakadván, kénytelen lesz hadtestével Brassó felé, tehát tulajdonképeni hadműveleti céljával ellenkező irányba, fordulni vissza.

Bem terve alapján véve helyes volt, de megvalósulása három feltételtől függött. Még pedig elsősorban is attól, vajjon a Barcaságba tört oroszok ereje csakugyan nem nagyobb-e 10—12 ezer embernél, amint azt Bem még június 30-án is hitte.¹² Ez a téves hit magyarázza meg, hogy elegendőnek tartotta, ha Brassó környékén — az ott levő orosz hadtest kiverésére — 12 ezer embert és 50 ágyút egyesít.¹³

A második feltétel az volt, vajjon Gál ezredes megtudja-e Bem jövetelét Háromszéket oltalmazni; végül pedig — mint harmadik feltétel — az is ugyancsak befolyásolhatta a magyar felmentő hadművelet sikerét, hogy az oroszok nem kapnak-e időközben erősítést?¹⁴

Mint látni fogjuk, a három feltétel közül egy se teljesült.

Hadtörténetíróink úgy mondják, hogy Bem a háromszéki támadáshoz szükséges segítőcsapatokat a besztercei (IV.) hadosztályból vette volna el.¹⁵ Azt hiszem ezt a feltevést Ramming következő szavainak *félremagyarázása* szülte:

¹² *Ihász* alezredesnek szóló útasítása: Teke, 1849. jún. 30. (Nemz. Múz. It. — *Ihász* Dániel iratai.)

¹³ *Ramming*: i. m. 510. és 520. l.

¹⁴ A legelső gyarapodás a wolhyniai gyalogezred, a 14. tüzerdandár 5. könnyű útege és a 43. doni kozákezred fél százada volt, amely jún. 25-én — Lein ezredes parancsnoksága alatt — az ojtói szoroson jött be Erdélybe. (*H. v. N.*: „Bericht.“ I. II. 77. l.)

¹⁵ *Gelich*: i. m. III. 726. l.

Breit: „Magyarország függetlenségi harcának katonai története.“ III. 155. l.

„Bem war nach dem Gefecht bei Bistritz, in der Nacht auf den 11. Juli von Szeretfalva abgereist, um sich in die Csík zu begeben, *dort alle disponiblen Kräfte zu sammeln.* In Szeretfalva liess er nur 3—4000 Mann Infanterie, 200 Mann Cavallerie und 14 bis 15 Geschütze unter Commando eines gewissen Damaszkín zurück.¹⁶

Mint látjuk, Ramming itt egy szóval se mondja, hogy Bem a beszercei hadosztályból csak valamit is elvitt volna.¹⁷ Történetíróink azonban abból, hogy az — eleinte majdnem 8 ezer főből állott — IV. hadosztálynak *csak* 3—4000 embere maradt Szeretfalván: azt következtetik, hogy az öreg úr a *többi* magával vitte. *Ez a „többi“ azonban akkor már nem volt meg, mert július 6-án, tehát öt nappal Bem távozása előtt, mindössze csak 3806 ember állott Besztercénél.*¹⁸

Íróinknak, mint azt ez a tévedésük is igazolja, se az erdélyi hadsereg erőviszonyairól, sem pedig az oroszok betörése után végrehajtott csapatmozdulatokról, nincsenek helyes fogalmaik.¹⁹

A beszercei hadosztályt a kilenc kisebb-nagyobb ütközet okozta veszteségek, a különböző betegségek, de még sokkal inkább a tömeges szökések,²⁰ annyira megapasztották,²¹ hogy annak egy részét, vagy éppen a zömét, elvinni, súlyos hiba lett volna.

¹⁶ I. m. 514. l.

¹⁷ Nem is mondhatja, mert az eredeti források mitse tudnak róla. Grotenhjelm különítményének hadműveleti naplójában, a júl. 10. dátumnál, erre vonatkozóan csak a következő feljegyzést találtam: „Bem übergab das Commando an den Insurgenten-Obstlt. Damaskin und verfügte sich in der kommenden Nacht nach M.-Vásárhely, von dort nach Háromszék.“ (K. A.: 142. XIII A. 18.) Springinfeld alezr. júl. 13-iki jelentésében pedig csak ez van: „Sicheren Kundschaftsnachrichten gemäss ist Bem am 12. Abends nach M.-Vásárhely abgereist.“ (U. o. 142. XIII. A. 17.)

¹⁸ A beszercei hadosztály létszámkinutatója: Beszterce, 1849. júl. 6. (Gyalókey lt.)

¹⁹ Ezt már „Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején“ c. értekezésemben is bizonyítottam. (Tört. Szemle: 1915. évf. 71—114. l.)

²⁰ Bem jún. 29., júl. 3. és júl. 5. kelt napiparancsai. (Nagy S. i. m. Okmánytár LXIX. és k. l.). Halottakban és sebesültekben — az olaszfalusi ütközetet kivéve — nagyon csekély volt a veszteség.

²¹ Ime, egy két feltűnő példa: A beszercei hadosztályhoz tartozó 12. zászlóalj jún. 20-tól júl. 6-ig 924 emberről 459-re, a 73-ik 759-ről 290-re, a 76-ik 825-ről 505-re olvadt le (Gyalókey lt.). Így aztán érthető, hogy mire Bem eltávozott, a hadjárat kezdetekor 7838 főnyi hadosztálynak fele se volt már meg. Július 11-én — a tüzésre személyzete nélkül — már csak 3557 emberrel állott Damaszkín Szeretfalván. (Részletesen közöltem „A segesvári ütközet“ c. értekezésemben. — Erd. Múzeum: 1913. évf. 135. l.) S ha Czetznek hinni lehet, aug. 2-ig ez is 2000 főre zsugorodott össze. (I. m. 341. l.)

Nem is került rá a sor, mert *Bem* — *hogy Gál hadosztályát megerősítse, — nem a besztercei, hanem a dévai (II.) és a kolozsvári (III.) hadosztályból, valamint a gyulafejérvári ostromlóeregeből vette a szükséges segítőcsapatokat s azoknak nagyobb részét, Maros-Vásárhelyen és Székelyudvarhelyen át, Csíkszeredára, kisebb részét pedig, Segesváron és Kőhalmon át, a Homoród és Vargyas völgye között emelkedő Rikattetőre (-ő-681)²² irányította.*

Mint hogy azonban Gyulafejérvár hiábavaló ostroma még mindig tartott, az onnan elvett csapatokat másokkal kellett pótolnia.

A székelyföldre indított segítőcsapatok parancsnoka, a vizsgálat alól július 3-án felmentett Dobay alezredes lőn. *Az erről szóló napiparancs²³ tehát a háromszéki hadjárat tulajdonképeni kezdőpontja.*

A magyar csapatok imént említett átesoportosítását — az erdélyi vezérkar hivatalos írásai nyomán²⁴ — a következő összeállítás mutatja:

1. A dévai (II.) hadosztályból:

11. zászlóalj (1126 ember)	Gyulafehérvárra,	
50. „ (816 „)	Csíkszeredára ²⁵	
80. „ 2 százada	} [1005 ember] } Csíkszeredára,	
82. „ 4 „		
II. vadászrezend 4 „ százada	(493 ember)	) Gyulafejér-
6. huszárezend 1/2 százada	(75 ember 75 ló)	) várra,
2. sz. 6 fontos gyalogosüteg	(75 ember, 60 ló, 4 löveg)	egy-
		előre Segesvárra.

2. a kolozsvári (III.) hadosztályból:

27. zászlóalj tartaléka	(1212 ember)	Csíkszeredára,
75. „ 4 százada	(600 ember)	Gyulafejérvárra,

²² 2. vázlat.

²³ „Da ich mich überzeugt habe, dass der nach dem Einbruche der Russen und Österreicher bei Borgoprund erfolgte Rückzug von Bistritz bis Deés, welcher uns so vielen Schaden verursachte, keineswegs der Muthlosigkeit des Commandanten Oberstlieutenant Joseph Dobay, sondern einzig und allein dem Mangel an hinlänglicher militärischer Erfahrung zuzuschreiben ist, . . . so habe ich beschlossen . . . ihm den Befehl derjenigen Truppen, welche ins Széklerland gegen die russisch-österreichische Invasion werden concentrirt, anzuvertrauen. Herr Oberstlieutenant Josef Dobay wird sich demnach nach M.-Vásárhely begeben und dort meine weiteren Befehle abwarten.“ (*Nagy S.*: i. m. Okmánytár, LXXI. l.)

²⁴ Gyalóky lt.

²⁵ Később a Rikára (u. o.)

6. husz.-ezr. $1\frac{1}{2}$ százada (102 ember, 102 ló) Sz.-Udvarhelyre,
 „ „ $1\frac{1}{2}$ százada (62 ember, 62 ló) Csíkszeredára,
 Lengyel dzsidások ? Besztercére,

3. A gyulafejevári ostromlóseregből:

32. zászlóalj (806 ember) egyelőre Kőhalomra, (később a Rikára)
 79. zászlóalj tart. 5 szda (636 ember) Csíkszeredára,
 81. zászlóalj (622 ember) a Rikatetőre,
 15. husz.-ezr. 1 százada (98 ember, 98 ló) egyelőre M.-Vásárhelyre.

4. Ismeretlen helyről:

10. husz.-ezred $\frac{3}{4}$ százada	} egyelőre
Kőhalomra,
a Rikatetőre. ²⁶
15. husz.-ezred $\frac{1}{4}$ százada (30 lovas)	
1 üteg (8 ágyú)	
1 üteg (6 ágyú)	

Mint ebből az összeállításból látható, *Bem a székelgyűlésre indítandó csapatokat nem a besztercei hadosztályból vette el,*²⁷ amit különben július 5-én — Besztercén — kiadott napiparancsa is bizonyít.²⁸

Mintogy a felsorolt csapatmozdulatok hosszabb ideig tartottak: július 10-ig Bem is a besztercei hadosztálynál maradt, ahol amúgy is nagy szükség volt rá.

²⁶ *Gelich* (i. m. III. 730. l.) és *Breit* (i. m. III. 157. l.) szerint br. Stein ezredes a szeretfalvi ütközet (tehát júl. 16.) után, három zászlóaljat küldött volna, *Kolozsvárról*, a besztercei hadosztályhoz. Ez azonban lehetetlen, mert a kolozsvári hadosztállyal Stein — mint a gyulafejevári ostromlósereg parancsnoka — nem rendelkezett.

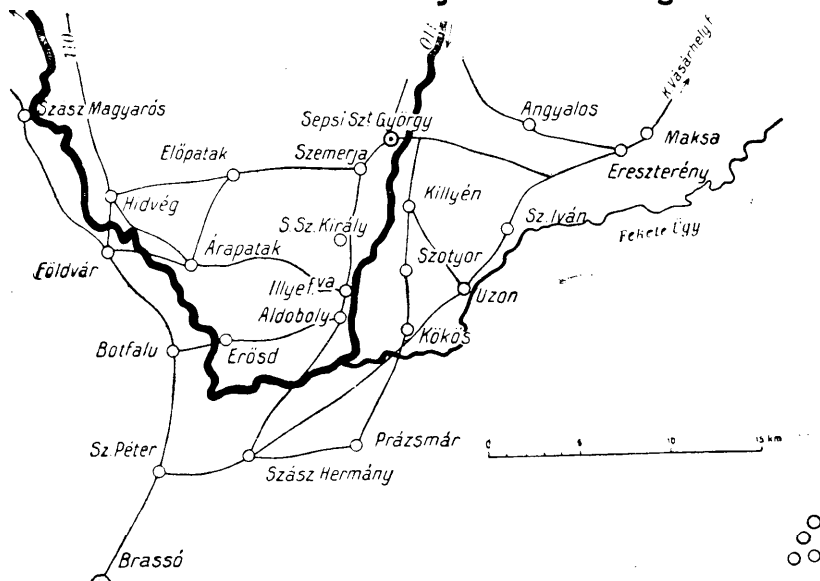
²⁷ A besztercei hadosztályhoz a 12., 73., 76., 83. és 84. zászlóalj, a 31. zászlóalj 2 százada, a III. vadászrezd egy osztálya, az 1. és 2. tart. zászlóalj, a lengyel gyalogoslegio 4 százada, továbbá a II. huszárezred egy osztálya, a 15. huszárezred egy szakasza, valamint 12 ágyú tartozott. (Tört. Szemle: 1915. évf. 109. l.) Ugyanezeket a csapatokat sorolja fel, csak sokkal kisebb állománnyal, Damaszkín júl. 11-én, tehát már Bem távozása után, kelt létszámkimutatása is (Gyalókay lt.), a 31. zászlóalj 2 századának s a 15. huszárezred egy szakaszának kivételével. Ezek azonban már korábban távoztak el a hadosztálytól.

²⁸ „Itt kell mindenekelőtt a muszkát megszorítanunk, mert *Háromszék felé már más csapataink vannak útban*, hogy azt ott is összezúzzák.“ (*Gelich*: i. m. III. 722. l.)

II.

A helyzet akkor, amidőn Bem a szeretfalvi táborból távozott,²⁹ a következő volt:

1.vázlat. A háromszéki hadjárat színhelye.

Lüders, miután az újra támadó székely hadosztály a sepsiszentgyörgyi (első) ütközet után szétfutott: Essauloff tábornokot a 14. gyaloghadosztály 2. dandárával, egy lovasezreddel és 1½ üteggel, Sepsiszentgyörgynél és Uzonnál hagyta, ő maga pedig az V. hadtest zömét Földvárnál egyesítette, ahol a II. osztrák hadtest megérkezésére várakozott.³⁰

Gál Sándor szétugrasztott csapatai Csíkszereda és Tusnád körül gyülekeztek.

Bem, aki július 13-án már Székelyudvarhelyen volt s 16-áig ott is maradt, talán Clam-Gallas hadtestének közeledésén kívül, minderről tudhatott. Megtudhatta ott még azt is, hogy Engelhardt orosz tábornok előretolt dandára Móricz Jó-

²⁹ A július 10-ről 11-re virradó éjjelen.

³⁰ H. v. N.: „Bericht.“ I.-II. 151. l.

A háromszéki hadjárat színhelyét az 1. és 2. vázlat, továbbá a részletes katonai térkép Zon. 22. Col. XXXIII., Zon. 23. Col. XXXIII., valamint az általános katonai térkép 43° 46' és 44° 46' lapja mutatja.

zsef alezredes fogarasi különítményét, július 12-én, rövid harc után bekerítette és elfogta.³¹ Arra is el lehetett tehát készülve, hogy Pap Vilmos alezredes az I. kerületben maradt, s most valamennyire megerősített,³² csapatokkal se fogja Nagy-Szebent az oroszoktól megoltalmazhatni.

Csikszeredára érve,³³ már bizonyosan tudhatta, hogy az osztrák (II.) hadtest bevonult a töresvári szoroson. Láthatta Gál hadosztályának ijesztő megfogyatkozását s nem remélhette, hogy az oroszok megtámadásához szükségesnek és elegendőnek tartott 12 ezer embert össze tudja szedni. Így hát nem is gondolhatott arra, hogy Brassó ellen induljon, mert ha — a még akkor is Sepsiszentgyörgy táján vélt — Essauloff tábornokot és az osztrákokat talán meg is veri: a Földvárnál hitt Lüders gyorsan kicsikarhatja kezéből a diadalt, anélkül, hogy hosszabb hátráló mozdulatot kellett volna tennie.

Egy ilyen hadművelet tehát nem sokkal késleltette volna az oroszok nyugat felé való vonulását, már pedig Bem, helyes stratégiai érzékkel, ezt akarta volna mindenáron akadályozni.

Brassó felszabadítása ilyenformán le is került a napirendről s Bem július 17-én már nem erről, hanem egy — Moldva- vagy Oláhországba intézendő — betörésről ír Kossuthnak. Ezért nem is vonult az Olt völgyén Sepsiszentgyörgyre, hanem a Kászon völgyén Kézdivásárhely felé indult. Az Olt völgyét csak kisebb erőkkel szállotta meg,³⁴ ezenkívül pedig — mint már hallottuk — július 12-én³⁵ a Rikára is irányított egyes csapatokat,³⁶ amelyeknek parancsnokságát most Dobay alezredes vette át.

A Rikára tolt csoportnak egyelőre az volt a feladata, hogy

³¹ Részletesen leírtam „A nagyszebeni hadosztály felbomlása“ c. értekezésemben. (Hadtört. Közl. 1916. évf. 160—162. l.)

³² Az erősítés: a 72. zászlóalj 4 százada (376 ember), a 11. huszárezred $\frac{1}{2}$ százada (67 ember, 59 ló) és 2 db 6 fontos ágyú, július 17-én érkezett N.-Szebenbe. (Gyalókey: „A nagyszebeni hadosztály felbomlása.“ — Hadtört. Közl. 1916. évf. 164. 184—186. l.)

³³ Július 16.

³⁴ Július 17. és 18-án Oltszeménél a 85. zászlóalj 868 embere; a baconi útnál ugyanazon zászlóalj 1 tisztje és 50 embere állott, 1 db 3 fontos ágyúval. Mikóújfalunál a 11. huszárezred 4-ik százada (135 ember, 133 lóval) s az 1. székely lovasüteg 2 ágyúja helyezkedett el. Bükszádott a 85. zászlóalj 1 tisztje és 50 embere szállotta meg 2 db 3 fontos ágyúval, végül Tusnádfürdőn ismeretlen számú és fajtájú gyalogság állott, 4 db 3 fontos ágyúval. (Gyalókey lt.)

³⁵ „Honvéd“ 179. sz. (Kolozsvár, 1849. júl. 25.)

³⁶ Mint a már felsoroltaknál későbbi csapatmozdulatokból is kitűnik: a 32., 50. és 81. zászlóalj, a 10. huszárezred $\frac{3}{4}$, s a 15. huszárezred $\frac{1}{4}$ százada, továbbá 6 vagy 8 ágyú került a Rikára. (Gyalókey lt.)

a Földváról Bölönön és Homoródoklándon át Székelyudvarhelyre vivő útat elzárja az ellenség elől.

Maga Bem július 17-én d. u. 3 órakor indult csapatai után Csíkszeredáról³⁷ és éjjel 12 órakor Szárazpatakra,³⁸ 18-án pedig Eresztevénybe érkezett. Előőrseit „az eresztevényi tetőn, messze be Angyalos felé“, az előőrsök tartalékát „a Maksán aluli gödörben“ (?) helyezte el.³⁹ Itt maradt 20-án d. u. 1 óráig.

Különböző hadtörténetírók azt állítják, hogy Bem 11—15 ezer embert és 32—50 ágyút egyesített volna *Csíkszeredán*.⁴⁰ Ezen kívül — Clam-Gallas rémlátása szerint, — Hétfalu környékén is csak úgy nyüzsgött a sok fegyveres.⁴¹ Ramming és követői ezt az állítást is megrostálás nélkül fogadják el.

Bármint forгатom, vizsgálom is az egykorú írásokat, 12 vagy épen 15 ezer főnyi magyar haderőt nem tudok belőlük összehozni. Már mondtam, hogy a székelyföldre rendelt csapatok egy része a Rikát szállotta meg, ez tehát nem is jutott Csíkszeredára. Ennélfogva az a sereg, amely a július 18—20. között kelt hivatalos létszámkimutatások⁴² s a Borra százados összeállította hadrend⁴³ szerint, Bem személyes parancsnok-sága alatt állott, jóval kisebb volt. Ime:

a) Törzs:

A hadseregpáncsnokság személyzetéből 11 ember, 27 ló
Be nem osztott törzs- és főtisztek . . . 43 „ 53 „

b) Gyalogság:

27. zászlóalj tartaléka (Deák György őrnagy)	1098 ember
79. „ „ „ „ 5 sz. (Lukács őrnagy)	647 „
82. „ „ 4 százada	} (Kovács Ignác őrnagy) 1198 „
80. „ „ 2 „	

³⁷ *Borra János*, Bem vezérkarához beosztott huszárszázados, tudósítása: Sepsiszentgyörgy, 1849. júl. 21. (u. o.)

³⁸ Kézdivásárhelytől éjszakra 10 Km.

³⁹ *Borra* szds. intézett tudósítása. (Gyalóka y lt.)

⁴⁰ *Gelich*: i. m. III. 732. l.; *Breit*: i. m. III. 167. l.; *Heydte*: i. m. 72. l.; *Nagy S.*: i. m. 83. l.; *Ramming*: i. m. 520 l. stb. Ramming azonban elfelejti, hogy előbb (510. l.) mit írt Bemről: „ . . . er hofft binnen einigen Tagen 12000 Mann mit 50 Geschützen *Kronstadt* gegenüber concentrirt zu haben.“

⁴¹ *Clam-Gallas* jelentése a hadügyminiszternek (*K. A.* 143. XIII B. 107.). Már egyszer kimutattam, (Tört. Szemle 1915. évf. 93—94 l.), hogy az újonnan alakult honvédesapatok felszerelése — fegyverek hiányában — már az orosz betörés előtt fennakadt. A hétfalusi hegyység fegyveres megszállására tehát gondolni se lehetett. *Clam-Gallas* legfeljebb valami kaszás-lándzsás nemzetőröket láthatott azon a tájon s azoktól riadhatott meg annyira.

⁴² Gyalóka y lt.

⁴³ Júl. 19-én kelt. (u. o.)

85.	„ (Kiss Antal őrnagy)	970 ember
86.	(Tuzson János őrnagy)	1034 „
	5. tart. zászlóalj (Hild Ferenc őrnagy)	647 „
	Papp szds. százada ⁴⁴	210 „
	<i>Mindössze 6 zászlóalj: 5804 ember.</i>		

c) Lovasság:

4. sz. „Sándor“ huszárezred $\frac{1}{4}$ szda (Marcell Károly hfdgy)	36 ember	40 ló
6. sz. „Württemberg“ huszárezred 6. századából (Egyed Lajos hfdgy)	50 „	55 „
11. sz. székely huszárezred 4. szda (?)	135 „	133 „
15. sz. „Mátyás“ huszárezred 5. oszt. ⁴⁶ Móricz Dénes őrn.)	106 „	125 „
	<i>Mindössze körülbelül $\frac{3}{4}$ szd: 327 ember 353 ló.⁴⁷</i>		

d) Tüzérség:

(Müller József alezredes.)

1. sz. 6-fontos székely lovasüteg (Pap Sándor hfdgy)	4 ágyú
? sz. „ gyalogosüteg (?)) 8 ágyú
? sz. „ gyalogosüteg (?)	
1. sz. 3-fontos gyalogosüteg (Szabó Samu hfdgy)	7 ágyú
? sz. „ (?)	5 ágyú
	<i>Mindössze: 24 ágyú, 320 emberrel és 239 lóval.</i>

e) Műszaki csapatok:

Székely útászcsoport, 2 szd. (Móricz Sándor szds) . 307 ember.

Az egész haderő tehát: 6812 ember, 672 lóval és 24 ágyú-

⁴⁴ Alkalmasint a 4. tart. zászlóaljából.

⁴⁵ Júl. 23-án Moldvaországban elesett.

⁴⁶ A 15. huszárezrednek, a töbitől eltérően, 5 osztálya volt. Az orosz betörés óta ez az 5-ik (csík-gyergyói) osztály 267 emberről és 215 lóról olvadt le az itt kimutatott létszámra, amely egy gyöngye lovasszázadának is alig felel meg.

⁴⁷ Hadtörténetíróink legtöbbje szerint Bem 1000 lovasát vitt magával Háromszékből Moldvaországba. Ugyan honnan vette volna? Mint azt „Bem moldvaországi hadműveletei“ c. értekezésben részletesen kimutattam, ez az 1000 lovas, a hivatalos adatok világánál, 221-re zsugorodik össze. (Tört. Szemle: 1918. évf. 237–254. l.) Megjegyzem, hogy az 1000 lovas legendája orosz eredetű. (K. A.: 140. VIII. 48.)

val, ami a hadtörténetíróink emlegette 12—15 ezer főtől és 40—50 ágyútól még nagyon messze jár.

A távolságuknál fogva egyelőre fel nem használható rikai csapatok hadrendje a következő volt:

Különítményparancsnok: Dobay József alezredes.

32. honv. zászlóalj (Antos Ferenc őrnagy) . . .	806 ember
50. „ „ (Benkovics őrnagy) . . .	816 „
81. „ „ (Endes József őrnagy) . . .	622 „
10. („Vilmos“) huszárezred $\frac{3}{4}$ százada kb. . .	70 „
15. („Mátyás“) huszárezred $\frac{1}{4}$ százada . . .	30 „
Tüzérség (6—8 ágyú) kb.	100—120 „
<i>Mindössze (kerekszámban) kb. . .</i>	<i>2500 ember.</i>

Ha ezt, a Bem közvetlen vezetése alatt állott maksai sereghez adjuk (kerekszámban) 9300 ember és 30—32 ágyú lesz az eredmény.

Lássuk mármost a Bemmel szemben állott II. osztrák hadtest összetételét és állományát is:⁴⁸

Hadtestparancsnok: Gróf Clam-Gallas Eduard altábornagy⁴⁹

Vezérkari főnök: Wagner őrnagy.

Tüzérparancsnok: Schön őrnagy.

1. Gróf Pergen vezérőrnagy hadosztálya:

Van der Nüll ezredes dandára:

24. („Parma“) gyal. ezr. III. zlja (Gr. Daun őrnagy)	465 ember
51. („Károly Ferd.“) gy. e.	} 840 „
III. zlja. (Klokocsán őrn.)	
komb. zlja (Steinberg szds.)	} 240 „
Bukovinai határőr osztály (Raab fhdgy)	

⁴⁸ K. A.: 140. VI. 14. — *Ramming*: i. m. 24. l.; *Heydte*: i. m. 70., 71. l.

⁴⁹ *Clam-Gallas* vitéz, de régidivatú, minden különös vezető-képességnélküli osztrák lovasgenerális volt. Az 1848. olaszországi hadjáratban mint vezérőrnagy vett részt s május 29-én Montanaránál, júl. 25-én Custozánál, bátorságával tüntetvén ki magát, a Mária-Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Úgy látszik, ez volt a jogcím arra, hogy a II. hadtest parancsnokságában Malkowsky altábornagy utódja legyen. Hogyan töltötte be ezt az állását? — azt mindjárt látni fogjuk.

Clam-Gallas 1859-ben és 1866-ban (a csehországi harcúterén) az I. hadtestet vezette, de dicsőséget se az egyik, se a másik háborúban nem aratott.

1891-ben halt meg, mint ny. lovassági tábornok s a cs. és kir. 16. huszárezred tulajdonosa.

11. (székely) huszárezred két százada (Suini őrnagy)	135 ember
1. sz. 6-fontos gyalogosüteg (Sichrowsky fhgy)	114 „
1/2 röppentyűsüteg (Tiller fhdgy).	60 „
<i>Mindössze: 3²/₆ zlj, 2 lov. szd, 1 könnyű-, 1/2 röpp. üteg:</i>	<i>1854 ember.</i>

b) *Br. Stutterheim ezredes dandára:*

23. vadászzászlóalj (Pöck őrnagy)	515 ember
63. („Bianchi“) ⁵⁰ gy. e. { I. zlja (Pollovina szds.)	1200 „
{ II. zlja (Vukovich őrnagy)	
41. („Sivkovich“) gy. e. { III. zlja (Jellinek szds.)	960 „
{ I. sz. LW. zlja (Kleiser őrn.)	
3. („Miksa Ferd.“) könnyű lov. e. 5., 6. szda (Niemetz őrn.)	125 „
2. sz. 6-fontos gy. üteg (Köppel hdgy)	121 „
<i>Mindössze: 5 zlj, 2 lov. szd, 1 könnyű üteg:</i>	<i>2921 ember.</i>

2. **Coppet vezérőrnagy hadosztálya:**

a) *Eisler ezredes dandára:*

„Uracca“ gránátos zászlóalj ⁵¹ (Robaglia szds)	510 ember
1. erd. oláh határőr ezr. I. zlja (Riebel József őrnagy)	410 „
62. („Tursky“) gy. e. { III. zlja (Nechiba őrnagy	838 „
{ tartalék ⁵² zlja (Jovich szds.)	
31. („Leiningen“) gy. e. III. zlja (Riebel Károly őrnagy)	305 „
3. („Miksa Ferdinánd“) könnyű lov. ezr. 2. szda	120 „
1. sz. 12-fontos gyal. üt. (Micheleziez hdgy)	144 „
<i>Mindössze: 5 zlj, 2 lov. szd., 1 nehéz üteg:</i>	<i>2327 ember.</i>

⁵⁰ 1799-ben alakult s 1852-ben az 55. számot kapta. Nem azonos tehát az 1860-tól 1918-ig fennállott 63. gyalogezreddel. (*Beran: „Geschichte des k. u. k. Inf. Regts Nr. 55.“* 4. és 297. l.)

⁵¹ A 31., 51. és 62. gyalogezred gránátososztályaiból alakult. Minden gránátososztály 2 századból állott. (*Orsz. Lt. HT. — D. 815.*)

⁵² Ezt a zászlóaljat *Ramming* is, *Heydte* is kifejejtette a hadrendből. (I. m. 24. és 70., 71. l.)

b) *Schönberger ezr. lovasdandára:*

3. („Miksa Ferd.“) könnyű l. e. (Br. Lederer alezredes) 4 szd.	262 ember
5. („Savoyai“) drag. e. (Schönberger ezr.) 6 szd.	360 „
<i>Mindössze 10 század:</i>	<i>622 ember.</i>

Tüzér tartalék:

(Herle fhdgy.)

1. sz. 3-fontos gyal. üteg ⁵³ (Sztraka hdgy)	96 ember
3. sz. 6-fontos gyal. üteg (Raak hdgy)	104 „
Röppentyűs szakasz	11 „
Lövőszeres oszlop	80 „
<i>Mindössze:</i>	<i>291 ember.</i>

Az egész — nagyon megfogyatkozott — hadtest tehát 13²/₆ zászlóaljból, 16 lovasszázadból, 5 ütegből és 5 db röppentyűvetőből állott, létszáma pedig 8015 fő volt.

Lüders, nem tartván Clam-Gallas hadtestét a reá háruló feladat megoldására elég erősnek, Rennekampf tábornokot egy erős különítménnyel hagyta ott,⁵⁴ amely a következő csapatokat foglalta magába:

Wolhyniai gyal.-ezred⁵⁵ (Lein ezr.) 3317 ember.

„Bug“ dzsidás ezr. (Rennekampf

tbk.) ⁵⁶	1220	„	1077 ló
48. doni kozákezr. 3. századából	56	„	57 „
14. tüzérddr. 5. könnyű ütege	189	„	150 „ 8 ágyú
9. lovasüteg fele kb.	105	„	130 „ 4 „
<i>Mindössze:</i> 4887 ember, 1414 ló, 12 ágyú.			

Ezt is beleszámítva: 17²/₆ zászlóalj, 24¹/₂ lovasszázad, 6¹/₂

⁵³ Az osztrák tábori tüzérségből már 1842-ben kielejteztek a 3-fontos ágyút s csak hegyiháborúban, vagy pedig — mint itt is — a hiányzó 6-fontosak pótlására alkalmazták. Minden könnyű üteg 4 db 6- (vagy 3-) fontos ágyúból és 2 db 7-fontos rövidtarackból, minden nehéz üteg 4 db 12-fontos ágyúból és 2 db 7-fontos hosszútarackból állott. A röppentyűs ütegeknek 6 db röppentyűvetője volt.

⁵⁴ *K. A.*: 140. VII. 16. ad 19. 43. továbbá *H. v. N.*: i. m. I., II. 152. I.

⁵⁵ Ebből azonban 2 zászlóaljat, az 5. könnyű üteg felével és néhány kozákkal együtt, a tömösi szoros állandó őrségeül jelöltek ki, ezekkel tehát — támadó hadművelet esetén — nem rendelkezett Clam-Gallas. (*K. A.*: 140., VII. 43.)

⁵⁶ Az orosz gyalogságnál és lovasságnál akkoriban több tábornok szolgált, mint ezredparancsnok. (*H. v. N.*: i. m. I., II., 70—77. l.)

üteg, 5 drb röppentyűvető volt, 12902 emberrel, Ulam-Gallas parancsnoksága alatt.

Ha ezt Bem hadával egybevetjük, a magyar és osztrák (oroszl) csapatok 7:13 arányát kapjuk. Sőt még ha a rikai csoportot hozzászámítjuk is, az arány — Bem javára — csak 9.5:13-ra javul.

Ha azonban a csapatoktól várható erőkifejtést is tudni akarjuk, akkor azoknak nemcsak számbeli erejét, hanem használhatóságuk fokát is meg kell állapítanunk. Hivatalos adatok nyomán ismételten bizonyítottam már,⁵⁷ hogy Bem seregének jókora része nem volt az oroszokéval egyenlőrangú. Itt azonban nemcsak az orosz, hanem — nagyobb részben — a délmagyarországi hadjárat kudarcától s az oláhországi hosszas táborozás sanyarúságaitól megviselt osztrák volt az ellenfél, ami valamennyire a mieink javára billentette a mérleget.

Ettől függetlenül vizsgálva a dolgot, a magyar seregről általában azt mondhatjuk, hogy azok a csapatteści voltak leghasználhatóbbak, amelyeknek állományában legkevesebb volt az újonc, továbbá — bármilyen különösen hangzik is — azok, amelyek szülőföldjüktől távol harcoltak, ahonnan a vi tézek nem egykönnyen szökdőshettek haza.⁵⁸

Az itt számításbavehető honvédsapatok állapotáról, tájékoztatásul, a következőket mondhatom:

A 27. zászlóalj tartaléka 1849 június havában alakult s jún. 21-én 908, teljesen tanulatlan s így használhatetlen, újonca volt. Ezek a hosszabb menetel, természetesen, nem bírták s mire a zászlóalj Kolozsivárról Maros-Vásárhelyre érkezett, 377 volt a szolgálatra képtelenek száma.⁵⁹

A 79. zászlóalj tartaléka, június második felében, 348 újoncot kapott.⁶⁰

A 85. zászlóalj *ötféle* puskája között 364 darab kovás volt.⁶¹

⁵⁷ *Erd. Múzeum*: 1913. évf. 138—140. l., *Tört. Szemle*: 1915. évf. 93—95. l. és *Hadtört. Közl.*: 1916. évf. 158—160. l.

⁵⁸ A tömeges szökés az erdélyi hadseregben egyre jobban elharapózott. Bem fennebb számbavett kis seregéből, pár nap alatt, 210 újonc szökött meg, még mielőtt ellenséget látott volna. Ebből a (biharvármegyei) 27. zászlóalj tartalékára csak 5, ellenben a (székely) 85. zászlóaljra 84, a 86.-ikra 46 szökött katona esik. (*Pap Károly* őrnagy jegyzéke a megszökött újoncokról. Maksa, 1849 júl. 19. — *Gyalókay* lt.) Lásd különben *Szabó Samu* főhadnagy Kászonújfaluban, 1849 jún. 28.-án és K.-Vásárhelyen, 1849 jún. 29.-én kelt tudósításait is. (*Nagy*: i. m. 169., 170.)

⁵⁹ M.-Vásárhelyi térparancsnokság jelentése. 1849 júl. 10. (*Gyalókay* levéltár.)

⁶⁰ *Tört. Szemle*: 1915. évf. 106. l.

⁶¹ U. o., 93. l.

Az 5. tartalékszázlőalj, arra a hírre, hogy az oroszok Brassó felől betörték, puskalövés nélkül odahagyta az őrzetere bízott ojtózi szorost. Június 8-tól július 16-ig 1070 főről 264-re olvadt le s a legutolsó pillanatban 383 ujonccal egészítették ki.⁶²

A nagyobbára ujdonsült és hiányosan felszerelt 11. és 15. huszárezredben maguk a honvédek se nagyon bíztak.⁶³ Az előbbinek itt szerepelt 4-ik századában, 125 ló között 28 feltörött hátú, tehát hasznavehetetlen volt.⁶⁴ A 15. huszárezred 5-ik (csík-gyergyói) osztályának egy negyedrésze se volt az orosz betöréskor felszerelve, s még a július 20-án kimutatott 106 lovas felszerelése se volt teljes.⁶⁵

A tüzérségről — sajnos — nincsenek megbízható adataim. Csupán annyit állapíthatok meg — s ez jó jel — hogy *az imént említett 210 szökött katonából egy se volt tüzér.*

Az utászoknak, szerszámjukon kívül, csak oldalfegyverük volt.

Mindezekhez még hozzátehetjük azt is, hogy sem a legutóbbi (júl. 5.) vereség, se pedig a törzstiszteknek Gál Sándor ezredes ellen támasztott zendülése, nem volt alkalmas arra, hogy az anélkül is elcsüggedt, kedvetlen s lépten-nyomon megugrásra hajlandó honvédesapatokba bizalmat és újabb lelkesedést öntsön.

Csak az volt a szerencse, hogy a II. osztrák hadtestnél se volt sokkal jobb a helyzet, jöllehet ott nem fordult elő annyi fegyelembeütköző vétség, mint a mieinknél.

III.

Július 14. és 15-én váltotta fel a II. osztrák hadtest a barcasági és háromszéki orosz csapatokat, hogy — Paskiewitsch tábornagy kívánsága szerint — a székelyeket letiporja s földjükön a háború előtti régi rendet visszaállítva, az V. orosz hadtest hátát, minden keletfelől származható bajtól oltalmazza.⁶⁶

Bizonyos, hogy ezt a feladatot csak kíméletlen, gyors

⁶² *Gyalókat* lt. — A 80., 81., 82. zászlóaljról már szólottam. (*Erd. Múzeum*: 1913. évf. 138., 139. l.)

⁶³ Szabó S. fhdgy tudósítása. (*Nagy S. i. m.* 170. l.) Továbbá *Domahidy Ferenc* huszárfőhadnagy tudósítása. Maksa, 1849 júl. 2. (*Nemz. Múz. lt.* — 1848/49. iratok.)

⁶⁴ Júl. 17. létszámkimutatás. (*Gyalókat* lt.)

⁶⁵ Júl. 20. létszámkimutatás. (U. o.)

⁶⁶ *Dorsner* ezr. jelentése. Bukarest, 1849 jún. 11. (*K. A.*: 142. XIII/A. 16.)

támadással s az első siker haladéktalan és alapos kiaknázásával lehetett volna kielégítően megoldani.

Clam-Gallasnak azonban nem nagy kedve volt hozzá, hogy Bemmel ujjat húzzon. Lüders meg éppen nem nógatta támadásra, mert neki az volt most a legfontosabb, hogy Nagyszében és Gyulafehérvár felé irányuló hadműveletei közben, ne kelljen a hátát rajtaütéstől féltenie; továbbá az, hogy a tömösi és töresvári szorost is őrizze valaki, mindaddig, amíg ő — a vöröstoronyi szoroson át — Oláhországba újabb utat nem nyit. Erre a feladatra keresve se találhatott volna hajlandóbb embert, a tétovázó, örökké meglepetéstől tartó, Clam-Gallasnál, aki készségesen vállalkozott az efféle, nem sokat kockázató, szerepre.

Félre is tett nyomban minden támadó tervet s egyelőre csupán a következő három feladat megoldásában kereste az üdvösséget:

1. az élelmezés biztosítása Háromszékből;
2. Brassó és a tömösi szoros fedezése;
3. az oroszokhoz vivő földvár—sárkány—fogarasi út biztosítása.

Ezzel a gyakran összekoccanó három problémával okolja meg⁶⁷ azt az intézkedését, hogy az alája rendelt csapatokat, a hátrányos térszínviszonyok ellenére is, abba a háromszögbe állította, amelynek csúcspontjait Földvár, Predeál és Sepsiszentgyörgy jelzik.

És pedig: Eisler ezredes dandárát Földvárra, Van der Nullét Sepsiszentgyörgyre, Rennenkampf különítményét Kőkös közelébe, végül Stutterheim gyalog- és Schönberger lovasdandárát — hadtest tartalékul — Szászhermányba és Botfaluba helyezte. A tömösi szorost — Alsó- és Felsőtömösnél, továbbá Predeálnál — a wolhyniai orosz gyalogezred két zászlóalj szállotta meg, egy fél könnyű üteggel s néhány kozákkal együtt.⁶⁸

Ebben a helyzetben akarta tehát Clam-Gallas Bem támadását bevárni.

⁶⁷ *Clam-Gallas* jelentése a hadügyminiszternek. (U. o., 143. XIII/B. 107.)

⁶⁸ Szászhermány—Kőkös: 13 km; Kőkös—S.-Sz.-György: 11 km; S.-Sz.-György—Földvár: 25 km; Földvár—Botfalu 6.5 km; Botfalu—Szászhermány: 7 km; Szászhermány—S.-Sz.-György 22 km. — Clam-Gallas tehát, egy nap alatt, akár Földváron, akár S.-Sz.-Györgyön egyesíthette hadtestét. (A tömösi két orosz zászlóalj nem jött számításba.) Ellenben Rika—Oltszeme: 48 km; Oltszeme—Maksa: 18 km; Oltszeme—Tusnádfürdő: 24 km. lévén: Bem a júl. 19.-iki helyzetből se tudta volna csapatait se a Rikán, se Maksa körül egy nap alatt összevonni. (1. és 2. vázlat.)

Ha azonban az osztrák hadtestparancsnoknak nemesak a háború bevégezte után írott jelentését, hanem egykorú leveleskönyvét,⁶⁹ továbbá az események forgatagában hevenyén papírra vetett parancsokat, rendelkezéseket és hadművelési naplókat is tanulmányozzuk, akkor szükségképen az a meggyőződésünk támad, hogy a július 15. és 20. közötti néhány nap, a legnagyobb fejtelenség és tanácstalan ide-oda kapkodás időszakosa volt.

Nemesak a csapatok elhelyezése, hanem az egyes dandárok hadrendje is, úgyszólván 24 óránként változott.⁷⁰ Naponta felriasztották⁷¹ s minden elfogadható ok nélkül, ide-oda rángatták, össze-vissza esereberélték őket. Valóságos franciánegyest járattak velük, a Földvár—Brassó—Uzon—Sepsiszentgyörgy körülhatárolta területen, aszerint, hogy Clam-Gallas honnan kapott valami — alapos avagy merőben kószsa — hírt, a majd itt, majd ott felbukkanó s az osztrákokat folytonosan nyugtalanító magyarok, immár küszöbön álló támadásáról.⁷²

Csaknem felborította az egész helyzetet az a július 19-én jött jelentés, hogy körülbelül 1000 magyar gyalogos, 2 huszárszázaddal és 2 ágyúval, Szászmagyarost⁷³ készülni megszállani s hogy ugyanakkor Kézdivásárhely irányából is nagyobb mozgolódás észlelhető.⁷⁴

Erre a hióbbírrre Clam-Gallas teljesen elveszíti a fejét. Mint Diek orosz tábornoknak írja, a szászmagyarósi csapat csakis valamely nagyobb magyar hadoszlop elővédje lehet s már előre is fogvaogva gondol a másnap bizonyára elkövetkező támadásra. Nem bízik benne, hogy Bemmel diadalmasan mérkőzhessék meg s ezért arra kéri Dicket, hogy a Sárkányon levő négy orosz zászlóaljat azonnal indítsa a földvári úton Persányba, az osztrák sereg támogatására.⁷⁵ A nagy ijedség azonban korai volt, mert a magyar csapatok Szászmagyarósról 20-ikán már visszahúzódtak.⁷⁶

⁶⁹ K. A.: 142. XIII/A. 13. a—m.

⁷⁰ U. o. és *Operations Journal der Brigade Stutterheim.* (K. A.: 142. XIII/A. 17^{1/2}.) — Az első elhelyezkedés azoknak a jelentéseknek alapján készült, amelyek szerint K.-Vásárhelynél, Bikszádnál és F.-Rákosnál (2. vázlat) nagyobb erejű magyar csapat áll.

⁷¹ Júl. 17., 18., 19., 20.

⁷² „Seine Patrouillen streiften keck bis in die zunächst unserer Frontlinie befindlichen Ortschaften und mit unermüdlicher Tätigkeit erschien er bald hier, bald dort mit bedrohlicher Stärke.“ (Clam-Gallas jelentése, i. h.)

⁷³ Földvár és F.-Rákos között. (2. vázlat.)

⁷⁴ Clam-Gallas leveleskönyve. (K. A. 142. XIII A. 13 m.)

⁷⁵ U. o.

⁷⁶ K. A.: 142. XIII/A. 12^{1/2}.

Nyilvánvaló, hogy ezt az expedíciót — Bem parancsára — a Rikán álló Dobay alezredes rendezte; célja is világos: az udvarhelyi útra kívánta terelni az osztrák hadtestparancsnok figyelmét, hogy erejének egyrészét ezáltal Földváron kötve le, megakadályozza azt, hogy Eisler ezredes dandára a többiek segítségére siethessen. Ez, mint látni fogjuk, sikerült is.

Vége, július 20-án, csakugyan elkövetkezett Bem támadása, amelyet Clam-Gallas már öt nap óta remegve várt. Ekkorára azonban az eddigi sok rendszertelen kapkodás és ok nélkül való riadalom annyira megzavarta már az osztrák hadosztály- és dandárparancsnokok fejét, hogy most, amikor kenyértörésre került a dolog, mindeniknek csak a mielőbbi visszavonuláson járt az esze.

Clam-Gallas jelentése vajmi röviden, alig néhány szóval, siklik át a július 20-ikai — csúfosnak mondható — hátráláson, ami érthető is, mert nem volt semmiféle olyan ok, amely a — szinte ellenállás nélkül történt — gyors visszavonulást csak valamennyire is igazolhatta volna.

Most, mielőtt még az események vázolását folytatom, a következőket kell közbeszúrnom:

Bemnek, hogy moldvaországi expedíciója alatt hátát biztosítsa, nem volt elegendő a határhoz olyan közel eső Kézdivásárhely birtoka. Szükségessé vált, hogy Sepsiszentgyörgy is az ő kezébe jusson, nehogy az ellenség, az Olt völgyén felfelé haladva, a kézdivásárhely—csíkszeredai útat is hatalmába kerítse s Bem összeköttetéseit arrafelé megszakítsa. Ugyancsak el kellett a Feketeügy vonalát is foglalnia, hogy megakadályozza Clam-Gallasnak Uzon felől Kézdivásárhely felé való támadását, amely könnyen elzárhatta volna az ojtózi szorost a Moldvaországba hatolt magyar csapat mögött.

Csak arra várt tehát, hogy a Maksára rendelt csapatok megérkezzenek s miután ez, a július 19-ről 20-ikára virradó éjjelen megtörtént,⁷⁷ nyomban megkezdette a támadást.

Azon a fájon, amelyet Bem támadása közvetlenül ért, az osztrák és orosz csapatok helyzete a következő volt:

Sepsiszentgyörgyön és Sepsiszentkirályon: 3 zászlóalj,⁷⁸ 4 lovasszázad, 1—6 fontos üteg, 1/2 röppentyűsüteg.

Illyefalván: 2 zászlóalj;⁷⁹

⁷⁷ Egykorú névtelen tudósítás. (*Honvéd*, 179. sz. Kolozsvár, 1849 júl. 25.)

⁷⁸ Van der Null dandárából.

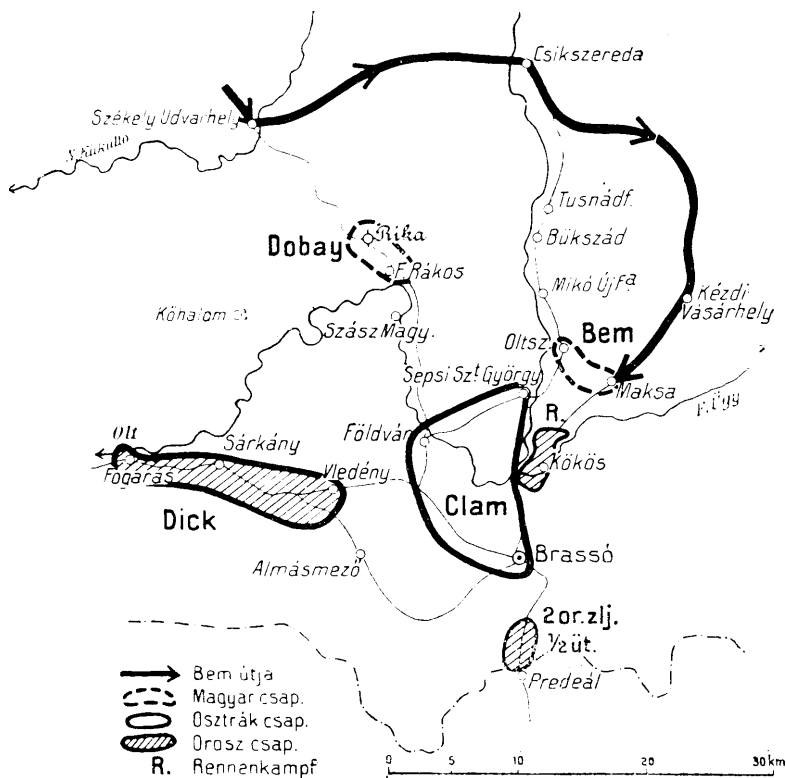
⁷⁹ Stutterheim dandárából. — A sepsiszentgyörgy—illyefalvi csoportot Gr. Pergen tábornok, hadosztályparancsnok vezette, akivel Rennenkampf orosz tábornoknak a legszorosabban együtt kellett volna működnie.

Szotyoron: 8 orosz dzsidásszázad, $\frac{1}{2}$ lovasüteg;
Prázmáron és Kőkösön: 2 orosz zászlóalj és egy fél könnyű üteg; végül

Szentiván táján egy fél kozákszázad állott.

Mindössze tehát 7 zászlóalj, $12\frac{1}{2}$ lovasszázad, 14 ágyú és 3 röppentyűvető.⁸⁰ Ezzel szemben az öreg Bem 6 zászlóaljat, $3\frac{3}{4}$ lovasszázadot és 24 ágyút állíthatott harcra.

2.vázlat. A helyzet 1849.jul.19-én.

Igaz ugyan, hogy az osztrák zászlóaljak — állományra — a honvédekénél jóval gyöngébbek voltak, de ezt az aránytalanságot kiegyenlíthette jobb felszerelésük, továbbá az orosz és osztrák lovasság fölös száma is. Az erőviszonyok tehát semmiképpen se hiúsíthatták meg az osztrákok (és oroszok) szívós

⁸⁰ Clam-Gallas leveleskönyve. (K. A.: 142. XIII. A. 13. i.)

ellenállását, annál is kevésbbé, mert Szászhermányból könnyen kaphattak erősítést, Bem azonban semmiféle erőgyarapodásra nem számíthatott.

Ennek előrebocsátása után lássuk, mi történt 19-ikén?

A 24. gyalogezred krónikája szerint,⁸¹ már a szász-magyarói riadalommal egyszerre jelezte egy osztrák lovasjárőr, hogy a magyarok 7000 emberrel közelednek Sepsiszentgyörgy felé, mire az ott, Sepsiszentkirályon és Illyefalván levő csapatokat tüstént,⁸² a Szászhermányban levőket pedig délután 3 órakor⁸³, felriasztották. Erre a hírré Pergen tábornok, aki — úgy látszik — orosz kollégájában nem nagyon bízott, Gr. Daun őrnagyot a 24. gyalogezred 15. és 16. századával, továbbá egy lovasszázaddal, Killyénen át nyomban Szentiván felé indította.

Rennenkampff tábornok — a magyarok közeledését hallva, — dzsídásezredét és fél lovasüteget Szotyorra,⁸⁴ Lein ezredes két zászlóalját és fél könnyűüteget pedig Kőkösre irányította.⁸⁵ Az est beálltával azonban lovasságát is Kőkösre rendelte vissza, mert a kozákok jelentése szerint, a magyar sereg zöme már áthaladt Szentivánon s mert a beállott sötétség a további felderítést meggátolta. Csupán a kozákok maradtak kinn Szentiván előtt.⁸⁶

Rennenkampffnak ez a hátráló mozdulata nagyon megijesztette az Illyefalván levő Pergen tábornokot; arra kéri tehát Clam-Gallast, hogy Rennenkampff lovasságát rendelje azonnal vissza, korábbi állásába, Szotyor mellé. Hat órakor reggel már azt jelenti Clam-Gallasnak, hogy az orosz tábornok, anélkül, hogy a magyarok megtámadták volna, a Feketeügy balpartjára vonult vissza, miáltal a sepsiszentgyörgyi—illyefalvi csoport jobb szárnya válságos helyzetbe jutott. Pergen szorultságát és idegességét legjobban saját szavai tanúsítják: „*General Rennenkampff hat mich complet in Stich gelassen und sich, ohne angegriffen zu werden, hinter die Kőkös*⁸⁷ zurückgezogen. Meine rechte Flanke ist daher voll-

⁸¹ *Proházka*: „Geschichte des k. k. Inf. Regts. Nr. 24.“ — 457. l.

⁸² U. o.

⁸³ *Op. Journal der Brig. Stutterheim. (K. A. — 142. XIII. A. 17^{1/2}.)*

⁸⁴ 1. vázlat.

⁸⁵ *Rennenkampff* Clam-Gallasnak. (*K. A. — 140. VII. 4.*)

⁸⁶ *Pergen* Clam-Gallashoz. júl. 20., reggel 3h: „...Der Offizier der herüberkam sagte mir, der Herr General habe sich deswegen zurückgezogen, weil ihm die Kosaken meldeten, dass der Feind in grosser Stärke über St Ivan heruntergezogen wäre und es schon zu finster wäre um Recognoscierungs Patrouillen auszusenden.“ (*K. A. — 140. VII. 35.*)

⁸⁷ Helyesen: Feketeügy.

kommem in der Luft und ich bin jedem Angriff ausgesetzt, ohne ein Geschütz zu haben. Ich weis nicht, ob der Feind von St Ivany vorgegangen ist oder nicht. *Gott gebe dass der Tag bald vergeht.*⁸⁸

Igaz ugyan, hogy Rennenkampfnak nem volt nagy kedve Bem huszársjaival megütközni,⁸⁹ de azért Pergen gyanakvéssége mégis túlságos volt, mert az orosz tábornok, 20-án reggel 3 órakor, Prázsmár tájáról újra Szotyor—Uzon vonalába nyomult előre. Onnan egy dzsidás-osztályt küldött tovább Szentivánra,⁹⁰ hol az Daun őrnagy különítményével találkozott.

Az orosz tábornok 4 h 30-kor reggel újabb jelentést ír, mely szerint 2000 főnyi magyar gyalogság vonul Laborfalván⁹¹ és Szentivánon át Uzon felé, a magyar lovasság pedig — a kozákok híradása szerint — Sepsiszentgyörgy felé tart.⁹²

Pergen tábornok, Rennenkampf és Daun jelentése alapján, az oroszok előző napi példáját követve, Sepsiszentgyörgy rögtöni kiűritését rendelte el, amit azonban 2000 honvéd támadása sehogysémet okozhat meg. Hadosztályából csupán a 24. gyalogezerd III. zászlóalját hagyta ott, egy lovasszázaddal, többi csapatát pedig Illyefalvára küldötte vissza.

De a várt támadás mégse történt meg olyan hamar, mint azt Pergen gondolta. Bem ugyan délután 1 órakor⁹³ útrakelt maksai táborából, azonban előőrsei mégis csak este 7 h 30-kor csaptak a Van der Nüll dandár utóvédjével, az Olt sepsiszentgyörgyi hídjánál, össze.⁹⁴

Bem támadó oszlopa, amely máris megzavarta az osztrákokat, az utóbbiak jelentései szerint, 2 zászlóaljból, 3 lovasosztályból (!) és 12 ágyúból állott.⁹⁵ Az osztrák utóvédből egy gyalog- és egy lovasszázad az Olt balpartján — a híd előtt — foglalt állást, a többi pedig a túlsó parton maradt.

Mindeddig nem tudtam erről az ütközetről részletesebb és megbízhatóbb adatokat találni;⁹⁶ ennél fogva csupán an-

⁸⁸ K. A. — 140. VII. 35.

⁸⁹ U. o. 35. a. — Panaszkodik, hogy lovai már három nap óta nem láttak rendes abrakot s hogy a szakadatlanul szolgálatban levő legénység a főzéshez se jut.

⁹⁰ U. o.

⁹¹ Szentiván főszozsomszédságában, tőle keletre.

⁹² K. A. — 140. VII. 35. b.

⁹³ Borra János, Bem vezérkarához beosztott 11. huszárezredbeli százados tudósítása. — Sepsiszentgyörgy, 1849 július 21. (*Gyalóka* lt.) A „*Honvéd*“ 179. (júl. 25.) számában megjelent egykorú névtelen tudósítás szerint, Bem d. u. 2 indult el Maksáról.

⁹⁴ Borra tudósítása (id. h.).

⁹⁵ *Proházka*: i. m. 458. l.

⁹⁶ *Ramming* is csak futtában említi (i. m. 520. l.) s a többi for-

nak megállapítására szorítkozhatom, hogy az osztrákok egy óra múlva már meghátráltak — Borra szerint megszaladtak — s a beállott sötétség leple alatt Illyefalvára húzódtak vissza.⁹⁷

Ugyancsak 20-án, délután 6 órakor, Bem baloldali oszlopa Uzon és Kőkös között megtámadta s másfélóráig tartott harcban, a Feketeügy balpartjára nyomta vissza Rennenkampff orosz lovasságát.⁹⁸

Összefoglalva a történeteket: a Bem támadásánál számbavehető 7 (osztrák és orosz) zászlóaljból csak egy, a 12 $\frac{1}{2}$ lovaszázadból talán 5, a 14 ágyúból azonban egy se került harcba; vagyis *a csoport nagyobbik része kereket oldott, anélkül, hogy magyar csapatokkal találkozott volna.*

De ezt a csorbát akkor még könnyen ki lehetett köszöriülni, mert Bem másnap — Illyefalvánál — nagyon lanyhán támadott, azután pedig már elmúlt a szászmagyarósi veszedelem is. Ennél fogva mi sem akadályozhatta Clam-Gallast abban, hogy legalább is a Szentpéterről és Szászhermányból könnyen kimozdítható 5 zászlóaljat, 2 lovasszázadot és 2 $\frac{1}{2}$ úteget Pergen csoportjának megerősítésére használván fel, az elveszett — *de fontosnak tartott*⁹⁹ — Sepsiszentgyörgyöt visszaszerezze. Nem tette, bár maga is jól tudta, hogy nagy hibát követett el, amelyet csak valami ügyesen kitalált ürüggyel tud leplezni, vagy talán igazolni is. Ilyen mondvasinált megokolásul kínálkozott az az állítása, hogy azért

rások is vagy röviden, vagy hibásan írnak róla. Nem lehet semmi okosat kisütni a *Honvéd* 179. számában megjelent egykorú tudósításból se. Az is szerfelett zavaros, amit *Nagy Sándor* ír róla (i. m. 83. l.). Mint szabadságharcunk annyi más krónikásának, neki se volt érzéke hozzá, hogy a harc taktikai szempontból fontos és jellemző mozzanatait felismerje és megörökítse.

⁹⁷ *Borra* tudósítása (i. h.).

⁹⁸ Az oroszoknak négy lovuk hullott el a küzdelemben, tíz pedig súlyosan megsebesült. Ezek közül öt, pár nap múlva, szintén megdöglött. Még a nevüket is tudjuk: Bastania, Jenesa, Tefon, Katarfalka és Asepia. Valamennyi a „Bug“ dzsidásezredhez tartozott. Az orosz dzsidások elvesztettek továbbá: 20 darab 1838. M. karabélyt, 16 darab 1827. M. kardot és 17 darab 1849. M. dzsidát. Hogy hány ember pusztult el ebben a harcban, azt sehol se látom feljegyezve, de valószínűnek tartom, hogy a fegyverrel együtt a gadjuk is odaveszett. („*Corresp. Prof. des II. Armée-Corps-Cdos*“, Corr. No. 148., 149., 168. — *K. A.* 143. XIII B. 103.)

⁹⁹ „Die Besetzung von Sepsiszentgyörgy ermöglichte aber allein den Besitz jener Terrainstrecke, aus welcher die Lebensmittel des reichen Háromszék bezogen werden können, denn die Räumung dieses Punktes hätte augenblicklich den Feind dahingezogen.“ (*Clam-Gallas* jelentése. *K. A.* — 143. XIII. B. 107.) Az osztrák hadtestparancsnoknak ez a megállapítása a júl. 14., 15.-i helyzetre vonatkozik.

hátrál, mert az ellenséget a Barcaságra akarja csalogatni,¹⁰⁰ majd pedig az, hogy a magyarok nagy erővel (?) közelednek a tömösi szoros felé, ennél fogva nem is annyira Bem illyefalvi tüntetésszerű támadása, mint inkább az osztrák jobbszárny bizonytalan helyzete tette kívánatossa a további visszavonulást Földvár felé.¹⁰¹ Azt azonban bőlesen elhallgatja, hogy a tömösi szorosban már 2 orosz zászlóalj és egy fél könnyű üteg állott s hogy 21-ikén odarendelte még Lein ezredes 2 zászlóalját is.¹⁰² Így hát az osztrák jobb szárnyat, a hegyek felől, alig érthette volna meglepés.

Mennyire másképen hangzik Rennenkampfnak írott levele, amelyben azt mondja, hogy *meg akarja Bemnek a Barcaságra való hatolását gátolni s ezért a tömösi csoporttal a magyarok bal szárnyát fogja fenyegetni.*¹⁰³ Vagyis, egyik állítása szerint maga után csalogatja, a másik szerint pedig feltartóztatja Bemet. Mi itt az igazság? Alkalmasint az, hogy 21. és 22-én még maga Clam-Gallas se tudta, hogy mit akar s majd csak az *Eisler* dandár 22-én végrehajtott expedíciója után szándékozott a további tennivalókat megállapítani, amint ez az említett levélből határozottan ki is tűnik.

Ebből tehát az is kiviláglik, hogy az osztrák hadtestparancsnok egyáltalában nem siettette a Bemmél való végső leszámolást, mert ha csakugyan összeakarta volna tépni ellenfele „strategiai szövevényét“ — amint azt többször idézett jelentésében írja — akkor a hadműveleti vonal nem Földvár—Előpatak—Szemerja, se nem Földvár—Árapatak—Illyefalva, hanem Szászhermány—Uzon—Kézdivásárhely—Sósmező lett volna. Hiszen Clam-Gallas július 21-én már jól tudta, hogy Bem az ojtozi szorost — bizonyára nem ok nélkül — alaposan kikémelettette s ha mégúgy nem értette is meg az orosz hadműveleti alap megtámadásának strategiai jelentőségét:¹⁰⁴ ösztönszerűen is az ojtozi szoros felé kellett fordulnia, ha Bemmél döntő viadalra akart volna kelni.¹⁰⁵

¹⁰⁰ U. o., továbbá *Heydte*: i. m. 72. l.

¹⁰¹ „Es war... die Bedrohung der Flanke und des Rückens durch Insurgentenschaaren beunruhigend, weshalb es notwendig wurde sich zu concentrirten und dem Feinde eine compacte Masse entgegenstellen.“ (*Clam-Gallas* jelentése, i. h.)

¹⁰² *Clam-Gallas* Rennenkampfnak. Földvár, júl. 22. (*K. A.* — 140., VII. 47.)

¹⁰³ U. o.

¹⁰⁴ „Könnte der gesunde Menschenverstand den Zweck eines solchen Vorhabens auch nicht erfassen, so war bei den abenteuerlichen va banque spielenden Unternehmungen der Rebellen ein solcher Plan im Grunde doch nicht unwahrscheinlich.“ (*Clam-Gallas* jelentése, i. h.)

¹⁰⁵ Erről még lesz szó.

E helyett azonban Van der Nüll és Stutterheim dandárát Szászhermány körül egyesítette s még 21-én este Földvárra vonult vissza velük.¹⁰⁶

Bármilyen kisszerű esetepatéék voltak is a július 20-án és 21-én vívott harcok, eredményük mégis nagy volt, mert egész Háromszék nyomban megtisztult az ellenségtől.

Tudva már most Pergen és Rennenkampf gyors visszavonulását, önkéntelenül is az a gondolatunk támad, hogy Bemnek — a moldvaországi betörés tervét elejtve, s a szerencsésen indult hadműveleteket *minden erejével* folytatva — Clam-Gallas ellenében sorsdöntő sikert kellett volna kicsikarnia.

Igaz, hogy Bem csapatainak számbeli ereje és általános állapota nem volt valami kedvező, de félig-meddig ellensúlyozhatja azt Bemnek a vezetésben megnyilvánult, a határozatlan Clam-Gallasénál jóval nagyobb, ügyessége, az ellenség jókora részének máris bekövetkezett hátrálása, továbbá az a körülmény is, hogy ugyanaz az osztrák hadtest a dél-magyarországi hadjáratban is erősebb volt Bem seregénél s mégis kudarcot vallott. Végül azt se hallgathatjuk el, hogy *Bemnek akkora hada, a mekkorát itt most egyesíthetett volna, egyetlen ütközetében se volt.*

Azonban jól jegyezzük meg, hogy az osztrákokon vett diadal csak akkor lehetett volna teljes, ha Bem Clam-Gallast — az V. orosz hadtesttől elvágva — Oláhországba űzi vissza. Bemnek tehát mindenáron a belső vonalra — azaz Lüders és Clam-Gallas közé — kellett volna férkőznie, hogy az osztrák hadtestet Földvár felől Brassó felé szoríthassa, még pedig úgy, hogy az se Szunyogszék és Vledényen, se pedig Barczarozsnyón, Ó-Tohánon és Almásmezőn át, Lüdershez ne csatlakozhassék.¹⁰⁷

A támadásnak tehát nem a maksai táborból, hanem a Rikáról kellett volna megindulnia.

Csakhogy itt is volt ám egy nagy bökkenő, még pedig az orosz beavatkozás lehetősége, sőt bizonyossága.

Lüders ugyanis, hogy az osztrák hadtesttel, s még inkább a tömösi és főresvári szorossal, való összeköttetését szebenvidéki hadműveletei alatt is biztosítsa, Diek tábornokot 8 zászlóaljjal, 200 kozákkal és 12 ágyúval Fogarason hagyta. Diek ebből 4 zászlóaljat, 50 kozákot és 4 ágyút Sárkányra, 100 kozákot pedig Vledénybe küldött, ahol korábban Clam-

¹⁰⁶ Prázsmár és Szászhermány között csak az orosz különítmény, továbbá Schönberger lovasdandára maradt.

¹⁰⁷ 2. vázlat.

Gallas hadtestéből állott 2 gyalogszázad.¹⁰⁸ Ezzel kölcsönös összeköttetésük és együttműködésük biztosítva lévén, kétségtelen, hogy Bem két malomkö közé jutott volna, mihelyt Clam-Gallast Földvár felől Brassó felé szorítja. Ha pedig hadának egy részét az oroszok lekötésére fordítja, akkor a többi már nem lett volna elég erős arra, hogy az osztrákokkal eredményesen számoljon le.

Közvetlen taktikai sikerre tehát nem számíthatván, lemondott Brassó felszabadításának mindeddig ébrentartott gondolatáról; de hogy az ellenséget egy váratlan sakkhúzással mégis megzavarja: Kossuthal közösen szőtt másik kedves tervének, a moldvaországi betörésnek,¹⁰⁹ megvalósításához fogott.

Még 21-én elhagyta Sepsiszentgyörgyöt, Gál Sándor ezredre bízván az ottmaradt csapatokat, amelyeknek megerősítésére, a Rikáról, a 81. honvéd zászlóaljat rendelte oda.¹¹⁰

*

Július 22-én végre Clam-Gallas is támadásra szánta magát. Nem tudta, mert akkor még nem is tudhatta, hogy Bem eltávozott-e már Sepsiszentgyörgyről s így pusztá véletlen, hogy ez a két fontos esemény csaknem egyszerre történt. Nem szabad tehát közöttük semmiféle okozati összefüggést keresnünk.

Mi indította Clam-Gallast arra, hogy közvetlenül két napig tartott visszavonulása után, a magyar sereget megtámadja? Erre a fontos kérdésre megadja — július 22-én — a választ ő maga, Lein ezredesnek küldött utasításában: *nem találván sehol olyan állást, amely hadtestét minden eshetőség ellen biztosíthatta volna, támadásra határozta el magát.*¹¹¹ Tehát a szorultság kényszerítette s nem valami jóelőre kigondolt hadműveleti terv hírtá reá.

21-én azt jelenti Lüdersnek, hogy éjjélkor 5 zászlóaljjal, 1 lovasszázaddal, 6 ágyúval és 5 röppentyűvetővel *ő maga* kel útra s Előpatakon át a Sepsiszentgyörgynél álló magyarok oldalába és hátába ront.¹¹² De már néhány óra mulva mást gondolt, mert otthon maradt s csak Eisler ezredet indította *a fentinél kisebb erővel, de ugyanazzal a feladattal* s ugyan-

¹⁰⁸ Dick Clam-Gallasnak. Fogaras, júl. 18. (K. A.: 140. VII. 30.)

¹⁰⁹ Részletesen leírtam „Bem moldvaországi hadműveletei“ címen. (Tört. Szemle: 1918. évf., 237—254. l.)

¹¹⁰ 1848/49. Tört. Lapok: 1897. évf., 129. l. és Honvéd 185. sz. (1849. júl. 31.)

¹¹¹ „Da ich nun nirgends eine Stellung finde, die mich gegen die möglichen Eventualitäten sichert, so gehe ich morgen mit der ganzen Kraft in die Offensive über.“ (K. A.: 140., VII. 45.)

¹¹² U. o. 140., VII. 38.

azon az úton, Sepsiszentgyörgyre. Ámde, az *élelmezés körül mutatkozott nehézségek következtében* (!) ez a vállalkozás megkésétt.¹¹³ s a későbbben kelt irásokban már csak felderítéssé töpörödött össze.¹¹⁴

Erről a — nagy garral hirdetett, de csaknem balul végződött — próbatámadásról csak Eisler ezredes jelentése¹¹⁵ és — tőle a részletekben különbözve — Heydte¹¹⁶ szól bővebben. A többi források alig említik.

Heydte előadásából az osztrákoknak határozott győzelmét lehet kiolvasni. Viszont Eisler ezredes ugyancsak kertel, de azért mégis csak meg lehet jelentésének sorai között, az osztrákoknak nem nagyon hízelgő, igazságot találni.

Mint írja, 22-én reggel — Előpatak gondos átkutatása után — 1/27h tájban, Szemerjától körülbelül 2 kilométernyire nyugatra,¹¹⁷ magyar előőrsökre bukkant, amelyek — Heydte leírása szerint — az elővédet alkotó oláh határőrosztályt megtámadták,¹¹⁸ még pedig jó sikerrel, mert az oláhok csakhamar „gyors visszavonulásra kényszerültek“, magyarán mondvá: megfutottak. A nagyobb bajt csak a gránátoszázlójának a derékhadból hirtelen előrántott 5l. gyalogezredbeli osztálya háritotta el, amely, Ofner Károly főhadnagy vezetésével, a honvédekre rohant s őket Szemerjára szoritotta vissza.

Eisler erről az epizódról mit sem szól, de azért mégis azt hiszem, hogy megtörtént, mert a magyargyűlölő Heydte bizonyára nem költött olyat, ami a magyar katona dicsőségét gyarapíthatta.

A visszanyomott magyar előőrsök a Szemerja és Sepsiszentgyörgy közötti magaslatra húzódtak vissza, ahol — Eisler becslése szerint — mindössze vagy 1500 gyalogos, valami kevés lovasság és 2 ágyú állott hareba, még pedig úgy, hogy a magyar csapatok egy része, az újra összeszedelőzködött oláh határőrosztály s a 62. gyalogezred tartalékszázlójával elöl, lasacsán Sepsiszentgyörgy felé hátrált, másik része pedig, a

¹¹³ *Clam-Gallas* Lein ezredesnek, júl. 22. (*K. A.*: 140., VII. 45.)

¹¹⁴ *Clam-Gallas* Diek tbknak, júl. 22. (u. o. 140., VII. 40.) és *Clam-Gallas* jelentése. (U. o. 143., XIII. B. 107.)

¹¹⁵ *K. A.*: 140. VII. 46.

¹¹⁶ I. m., 74. l.

¹¹⁷ Részl. kat. térkép: Zone 22. Col. XXXIII.

¹¹⁸ A támadásban résztvett az Eisler-dandárból (a két oláh határőrszázadon kívül) a gránátos zászlóalj, továbbá a 62. gy.-e. III. és tart. zászlóalja; a tüzértartalékból a 3. sz. 6-fontos üteg. A 62/III. zászlóaljat Előpatakról Sepsiszentkirályra irányították. Lovasságot nem említ Eisler ezr. jelentése.

szemerjai temető tájáról, ágyú- és puskatűzzel fogta oldalba az osztrákokat, mire azok csakhamar meg is hátráltak.¹¹⁹

Most azután valami érdekes dolog történt. Eisler ezredes a két magyar ágyút a saját ütegeivel akarta volna elnémítani, ámde az utóbbi — a harc kezdetén — lenn a mély völgyben, az országúton, állott meg. Később előbbrevonult ugyan, de a szemerjai magaslatra nem tudott fellőni. Megfelelő állást kellett tehát keresni. Csakhogy az ütegparnacsnok — Raak hadnagy — hiába lótot-futott, nem talált olyan helyet (?) ahonnan tüzével a magyar ágyússzakaszhoz férkőzhetett volna.¹²⁰ Ezalatt a magyar gyalogság — alkalmasint a nyugati (jobb) szárnyon — megkerülő mozdulatot tett, úgy hogy az üteget már-már az elfogatás veszedelme környékezte. Csak nagy ügygyel-bajjal tudott a szűk úton megfordulni s négy gránátoszázad oltalma alatt a völgy első kitágulásáig visszavonulni, ahol azután állást foglalt.

A válságot ezúttal is a gránátoszászlóaljnak 51. gyalogezred alakította osztálya hárította el, amely felfogta a hátráló csapatokat s ezzel a mieink további előtörésének is gátat vetett.

Kár, hogy Eisler jelentéséhez semmiféle vázlatot nem csatolt s így a harc helyét nem tudom, a kissé zavaros leírásból, egészen pontosan megállapítani.

A vállalkozás eredményét összefoglalva, teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy Eisler ezredes a kapott parancsot nem hajtotta (mert nem hajthatta) végre. Utasítása az volt, hogy rajtaütésszerűen *támadjon a magyarok oldalába és hátába*.¹²¹ E helyett azonban csaknem ő jutott a mieinknek szánt sorsra, amelytől csak a kellő pillanatban elrendelt visszavonulás árán tudott menekülni.¹²² Próbálkozása még mint felderítés se volt eredményes, mert nem tudta meg, hogy a vele szembezállott magyarokon kívül, mennyi van még Sepsiszentgyörgyön?

Magára a harcra vonatkozóan az a megjegyzésem, hogy

¹¹⁹ Lehetetlen — még csak megközelítően is — megállapítani, hogy ebben a harcban miféle honvéd csapattek vettek részt; és hogy ki vezette őket?

¹²⁰ Inkább azt hiszem, hogy az üteg a meredek lejtőn nem bírt felkapaszkodni.

¹²¹ „3 Bataillons, 6 Geschütze und 1 Escadron wurden auf den Gebirgsweg über Elópatak expediert, um den Feind, wenn er bei St. György steht, in Flanke und Rücken zu nehmen.“ (Clam-Gallas Rennekampf, júl. 22. — K. A.: 140., VII. 47.)

¹²² Az eredménnyel Clam-Gallas se volt megelégedve: „Die . . . Expedition gegen St. György hat nicht genug überraschend gewirkt.“ (U. o. 140., VII. 45.)

sokkal jobb és hatásosabb lett volna, ha a mieink nem fönn a magaslaton várják, hanem Szemerja nyugati oldalán, a mélyútban, szorítják meg az osztrákokat, akik ott csak nagynehezen tudtak volna harcalakzatba fejlődni. A siker valószínűsége különben is a mieink részén volt, mert 1500 honvéddel szemben csak 1200 osztrák gyalogos állott.

Eisler ezredes, a gránátosok pillanatnyi sikerében nem bizakodva, nem tartotta a további küzdelmet tanácsosnak, s feladatát megoldottnak véelve, elrendelte az általános visszavonulást Földvárra, ahová a dandár délután 2 h érkezett, miután útközben a Sepsiszentkirályról visszatérő zászlóaljat is magához vette.

A most vázoltak után nagyon valószínűtlenül hangzik az a hivatalos kimutatás,¹²³ amely Eisler dandárának veszteségét mindössze 3 sebesültre és egy eltűnt katonára teszi, mert mégis csak bajos elhinni, hogy egy jól fegyelmezett s rajtaütéssel meg nem zavart csapat meghátráljon, a nélkül, hogy vesztesége lett volna.

A 62. gyalogezred III. zászlóaljának nem volt ilyen kalandos útja. Baj nélkül lejutott Sepsiszentkirályra, sőt egy része onnan Illyefalvára is, mert *magyar csapatokat se az egyik, se a másik helyen nem talált*. Ezt, a további események megérthetése végett, jól jegyezzük meg.

Clam-Gallas tehát annyit megtudhatott Eisler jelentéséből, hogy Szemerján van valamelyes magyar haderő, Sepsiszentkirályon és Illyefalván azonban nincs. Azt hihetnők tehát, hogy 23-án ugyanott, de nagyobb erővel, próbálkozik meg, ahol egy nappal azelőtt valóban voltak honvédc csapatok. Annál meglepőbb, hogy hadműveleti vonalául nem az előpatak—szemerjai, de még csak nem is az aldoboly—illyefalva—szemerjai útát választja, hanem az árapatak—illyefalvait, hogy az utóbbi helyen *képzelt* ellenséget oldalba támadhassa.¹²⁴

Ha a magyar csapatok zöme Szemerján és Sepsiszentgyörgyön volt, úgy az akkori szabályok szerint csak előőrsei

¹²³ K. A.: 140., VII. 41.

¹²⁴ „Morgen werde ich den Feind in seiner Position in Illyefalva — — angreifen.“ (Clam-Gallas Dicknek, júl. 22. K. A.: 140., VII. 40.)

„Ich hielt es nicht für ratsam die Vorrückung über Honigsberg, Doboly und Illyefalva zu bewirken, sondern über Árapatak, durch das Gebirge, gegen die rechte Flanke einer allenfallsigen feindlichen Stellung bei Illyefalva und Dobo.“ (Clam-Gallas jelentése: K. A. 143., XIII B. 107.)

lehetek Illyefalva vagy Sepsiszentkirály táján.¹²⁵ Ranning tehát a helyzetből és a hadműveleti vonal irányából helyesen következteti, hogy *Clam-Gallas nem a magyar sereg zömét, hanem csak előőrseit akarta megtámadni.*¹²⁶ A fehasznált 15 zászlóalj, 24 lovasszázad és 5¹/₂ üteg számára vajmi silány feladat.

Mi ennek a magyarázata? Az, hogy *az osztrák hadtestparancsnok, már a támadóterv születésekor is, csak félsikerre spekulált.*

Ez az állításom nem valami ingadozó alapra épült feltevés. Helyes voltát ugyancsak erősen bizonyítja a Lein ezredesnek szóló, július 22-én kelt útasítás, amelyben Clam-Gallas többek között ezt is írja:

*„Indess will ich mich keineswegs in eine längere Verfolgung einlassen, sondern beabsichtige nur dem Feinde einen Schlag beizubringen, der uns auf einige Tage... die Ruhe sichert.“*¹²⁷

Vagyis tulajdonképen csak rá akar a magyarokra riasztani, hogy azok őt, az ijedség hatása alatt, legalább egy-néhány napig nyugton hagyják Brassó vagy Földvár környékén, a hivatalosan letagadott, de a valóságban féltve-féltett egérút — a tömösi és töröcsvári szoros¹²⁸ — közelében. Ezért nem is akarja a megverendő magyarokat nyomatókosan üldözni, nehogy az ármányos Bem valamelyik (vagy mindkét) szorost, az osztrákok háta mögött megszállhassa.

*

Clam-Gallas, július 22-én, a másnapi támadásra vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy a hadtest zöme, t. i. a Van der Null, Stutterheim és Eisler dandár, valamint a tüzértartalék — az említett sorrendben — 23-án reggel 3 h induljon el Földvárról s Hídvégen, Árapatakon s a hegyeken át Illyefalvára nyomuljon, hova d. e. 9 h kellett volna a hadtest élének érkeznie.¹²⁹

¹²⁵ „Hadseregek és hadtestek előőrseiket két órányi távolságra küldik előre.“ (*Tábori utasítás. 1849: 12. l.*)

¹²⁶ I. m.: 521. l.

¹²⁷ K. A.: 140., VII. 45.

¹²⁸ „Die Rückzugslinie in das Ausland, nämlich durch den Törzburger- und Tömöser-Pass, hatte ich im Voraus verworfen, wie das Ansehen der kaiserlichen Waffen fordert.“ (*Clam-Gallas jelentése. K. A.: 143., XIII B. 107.*)

Természetes, hogy ez már csak elkésett nagyképüsködés. Az Oláhországba való visszavonulás márciusban és májusban se öregbítette az osztrák hadak dicsőségét, de azért — más menekvés hiányában — mégis csak reá fanyalodtak.

¹²⁹ K. A.: 140., VII. 54. és 143., XIII B. 107.

Schönberger lovasdandára reggel 7 h kel át az Olt erősi hídján s 9 h találkozik a hegyekről Illyefalvára leereszkedő három gyalogdandárral.

Végül Rennenkampff orosz különítménye,¹³⁰ ugyancsak reggel 7 h, a kökösi hídnál gyülekezik s az Olt balpartján a hadtesttel egy magasságba hatol.¹³¹

A további eljárás az Illyefalva körül várt összeesapás eredményétől függött.

Árapatak és Illyefalva közé a baróti hegység végső nyúlványa ékelődik. A két falut — a hegyeken át — gondozatlan szekérút, részben csak taligaút, köti össze, amelynek legmagasabb pontja 192 méternyire van Árapatak felett. Mint-hogy azonban ez a kapaszkodó körülbelül 5 km. hosszú vonalon oszlik el, rendes viszonyok között a menetet nem nagyon hátráltatta volna.

Most azonban, a másodnapja tartó eső a rossz hegyiutat feneketlenné változtatta s ennek következtében a Van der Nüll dandár éle csak délután 2 h érkezett Illyefalvára. Mikor a Stutterheim dandár Árapatakra ért, akkor már Van der Nüll dandára két óra óta vesződött, hogy az elakadt ágyúkat és lövészeres kocsikat a hegyre felvontassa.¹³²

Clam-Gallas, nehogy a fennakadás és torlódás még fokozódjék: Stutterheim dandárát Erősdre irányította, abban a hitben, hogy ott talán könnyebben feljut a hegyre, amelynek gerincén azután — egy, ma már meg nem határozható úton — az Árapatakról Illyefalvára tartó két gyalogdandárhoz kellett esatlakoznia. Ámde az út Erősd előtt és mögött is feneketlen volt, úgy hogy Stutterheim kénytelen volt a faluban 6 pár ökröt keríteni s azokkal egyenkint húzatta fel az ágyúkat és lövészeres kocsikat a hegyre, mert az oláhországi hosszú menetekkel elesigázott s az utolsó napok szüntelen hajszejával még jobban kimerített lovak, a szó szoros értelmében a sárba ragadtak.¹³³

Mint előbb mondtam, Clam-Gallas számítása szerint, a hadtest éle d. e. 9 órakor már Illyefalván lehetett volna, de bizony a nem várt akadály éppen 5 órai késést okozott.

Mindez még nem lett volna valami nagy baj, ha a feltevésnek legalább a magyarok helyzetére vonatkozó része vált volna. be. De bizony ezzel is felsült az osztrák hadtestparancs-

¹³⁰ Két zászlóalj, egy dzsidázsezred, fél kozákszásad, fél lovas- és fél könnyű üteg.

¹³¹ *K. A.*: 140., VII. 45.

¹³² *U. o.* 142., XIII. A. 17^{1/2}.

¹³³ *Op. Journal der Brig. Stutterheim. (K. A.: 142., XIII. A. 17^{1/2}.)*

nok, mert Illyefalvát üresen találta. Se Gál Sándor odaképzelt főállásának, se a több joggal gyanított előőrsvonalnak, nem volt semmi nyoma.¹³⁴ Így tehát az előre kihíresztelt oldal-támadásból semmi se lett s Clam-Gallas, hogy a .hosszú és fárasztó útát ne hiába tette légyen meg, kénytelen volt továbbhaladni, immár egyenesen Sepsiszentgyörgy irányában. De most legalább nem vaktában ment, mert az illyefalvi toronyból — messzelátóval — Sepsiszentkirály mögött és Szemerja előtt, magyar csapatokat lehetett látni.¹³⁵

IV.

A sepsiszentgyörgyi ütközet színhelye az Olt jobb partján, az illyefalva—sepsiszentgyörgyi országút mindkét oldalán, terül el. Ezt a sávot az országút két, egymástól különböző, kisebb-nagyobb — nyáron többnyire száraz — ér, továbbá egy töltés¹³⁶ szelt át, amely Sepsiszentkirály és Szemerja között, körülbelül feleúton, Killyén irányában húzódott az Oltig.

Maga az Olt itt — kivált nyári szárazság idején — nem absolut akadály, de a sepsiszentgyörgyi ütközet előtti két napos esőzés alkalmasint jócskán megduzzasztotta s így át-gázolását is megnehezítette.

Hidak Illyefalva, Szotyor, Killyén, Szemerja és Sepsiszentgyörgynél voltak rajta.

Az országút és a folyó közé eső térszín, Illyefalvától az említett töltésig, könnyen járható, attól északra azonban részben ingoványos és legalább is a lovasság és tüzérség mozgását akadályozza.

Az országút a baróti hegység lábánál húzódik végig s így a haretérnek az úttól nyugatra eső része már erősebben tagozott hegyvidék, amelynek felső részét erdőség borította s borítja részben még ma is. A harcban szerepelt magaslatok 80—100 méterrel emelkednek az országút fölé.

Szemerjától nyugatra, az Előpatakra vivő út északi oldalán, a Szemerja patak meredek lejtőjű, csaknem vízmosás-szerű, völgyet vajt a hegyek közé, amelynek egyik oldalága északnyugati irányban nyúlik felfelé. A pataknak Szemerján alul nincs rendesen kifejlődött medre, ennél fogva vize

¹³⁴ Az ilyesmit németül „Luftstoss“-nak hívják.

¹³⁵ *K. A.*: 142., XIII. A. 17½.

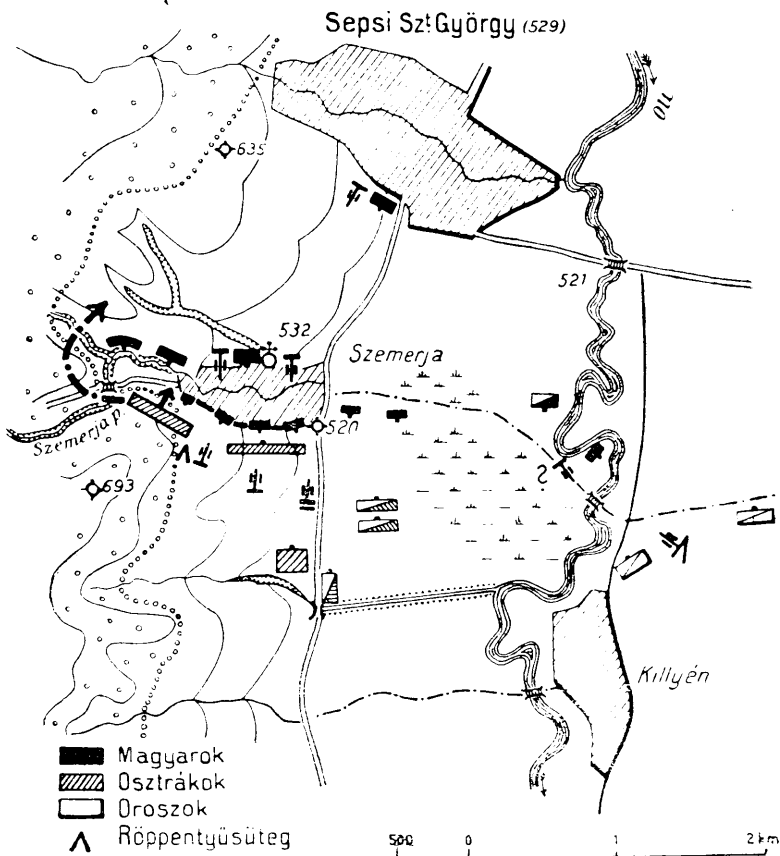
¹³⁶ 3. vázlat. — Ma már nincs meg.

— esőzésekor — a réten is szétterülve, átította és süppedékessé változtatta azt.¹³⁷

Maga Szemerja, a hasonlónevű patak mindkét partján, nagyobrézben lejtőre épült. Az ütközet leírásában említendő temploma 12 méterrel van magasabban a falu délkeleti szögleténél.

3.vázlat. A sepsiszentgyörgyi ütközet.

(A helyzet este 7 óra tájban.)

Manapság Sepsiszentgyörgy már összeépült és egyesült

¹³⁷ A patak vizét ma mesterséges árok viszi a falu szélétől az Oltba.

Szemerjával. Ennélfogva nagyságukat a Heydte könyvéhez csatolt — 1861-ben készült — vázlat alapján rajzoltam, amely bizonyára sokkal közelebb jár az 1849-i állapotokhoz, mint a mi sokkal későbbben készült — 1:75.000 arányú — részletes katonai térképünk.

Hogy a most röviden ismertetett, csatateren lefolyt harcot igazságosan bírálhassuk, az ellenfelek erőviszonyát is meg kell állapítanunk.

Mikor Bem Moldvaország felé elvonult, a következő csapatokat hagyta Gál Sándor ezredes parancsnoksága alatt:¹³⁸

27. zászlóalj tartaléka (4 század) kb.	720 ember
79. „ „ (5 század)	647 „
80. „ 2 százada	} 1198 „
82. „ 4 „	
85. „	970 „
Papp szds. százada	210 „
15. huszárezred 5-ik osztálya	106 lovas
Székely útaszcapat 1½ százada kb.	220 ember
6 fontos lovaságyú 4 db	} legfeljebb 240 emberrel.
6 „ gyal. „ 2 „	
3 „ „ „ 12 „	

Mindössze tehát 3¼ zászlóalj, 2 lovasszázad, 1½ utászszázad és 18 ágyú; a 20., 21. és 22-i harcok okozta veszteségeket számításba véve, legjobb esetben 4200 ember.

Ez a pontos, hivatalos adatokból megállapítható, valóság. Minden hadtörténetíró, aki Gál Sándor hadosztályát 6—8 honvéd zászlóaljra, ugyanennyi — vagy még több — ezer honvédre és 20—24 ágyúra becsüli, feltétlenül hamis nyomon jár.

Mint a közölt adatokból látható, a háromszéki kis magyar sereg, Bemnek Moldvaországba vonulása következtében, július 20-i állományának 62 százalékára zsugorodott össze. Ezzel szemben a Clam-Gallas parancsnoksága alatt egyesült hadakat, az említett három kis ütközetben beállott — nem nagy — veszteségen kívül, semmi sem apasztotta. A hareban résztvett magyar és osztrák (orosz) erők aránya tehát 4:10 lehetett. Ezt jól fontolja meg mindenki, ha a sepsiszentgyörgyi ütközetet, vagy a néhány nappal utána elkövetkezett baljóslatú eseményeket, vizsgálja és bírálgatja.

A július 23-án harcolt magyar csapatok erejére és összetételére vonatkozóan még csak néhány megjegyzésem volna:

Gál Sándor ezredes július 24-én kelt tudósításában azt

¹³⁸ A parancsnokok nevét az előbbi hadrend tartalmazza.

írja, hogy hadosztálya 4 *kis* zászlóaljból, 2 lovasszázadból és 14 ágyúból állott.¹³⁹ A gyalogsággal és lovassággal tehát rendben volna a dolog, de az utolsó szám — az ágyúké — egy pillanatra gondolkodóba ejthet.

Bizonnyos ugyanis, hogy július 20-án, a maksai táborban, 24 ágyúja volt Bemnek. Ebből 6 darabot vitt magával Moldvaországba, így hát Sepsiszentgyörgyön 18 darabnak *kellett* maradnia.

Ismerve a tüzéség akkori alkalmazásmódját, Gál tudósítását úgy lehet értelmezniünk, hogy a harcban csak 14 ágyú vett részt, a többi pedig — mint ágyútartalék — dologtalanul vesztogelt.¹⁴⁰

Németh László, július 25-én kelt tudósításában,¹⁴¹ a későben érkezett 81. zászlóaljjal együtt, 5 zászlóaljat sorol fel. (27., 79., 81., 80/82., 85.) Ez eddig helyes, de már vastag tévedés az, hogy a 6. („Württemberg“) és a 8. („Coburg“) huszárezred egyes részeit is harcoltatja, mert a 6. huszárezred Maksán volt félszázadát Moldvaországba vitte Bem, a 8. huszárezred Erdélyben lévő egyetlen százada¹⁴² pedig — a szóbanforgó időben — egyáltalában nem is volt Háromszékben.

*

Délelőtti 9 óra helyett délutáni 2 óra volt már, amikor a hegyeken átkelt osztrák csapatok éle Illyefalvára ért, ahol Schönberger lovasdandára régóta várakozott reá.

Időközben az eső is elállott s derülni kezdett.

Clam-Gallas pihenőt adott ugyancsak elfáradt csapatainak s a Sepsiszentkirály mögött felvonult honvéd félzászlóalj megtámadását d. u. 4 órára rendelte el. A pihenő alatt az Olt illyefalvi hídját a 41. gyalogezred 3-ik zászlóalja, a 3. könnyű lovasezred egy százada és két hatfontos ágyú őrizte.¹⁴³

A magyar félzászlóalj időközben erősítést kapott, mert Gál Sándor, az ellenség közeledését megtudván,¹⁴⁴ egy huszár-

¹³⁹ *Honvéd*, 182. sz. (Kolozsvár, 1849 júl. 28.) Ebből tehát az is kitűnik, hogy a nemzetőrséget Gál se vette számításba.

¹⁴⁰ Mint látni fogjuk, Clam-Gallas se vitte harcba két ütegből álló ágyútartalékját. — Bem nem követte ezt a rossz szokást, amelyről még szólni fogok.

¹⁴¹ *Honvéd*, 185. sz. (Kolozsvár, 1849 júl. 31.) Különös, hogy hadtörténetíróink se ezt, se az előbbit, nem idézik, pedig, Gál és Németh tudósításain kívül, nincs a sepsiszentgyörgyi (3-ik) ütközetről egykorú magyar feljegyzésünk.

¹⁴² 7-ik század.

¹⁴³ *Formanek*: „Geschichte des k. k. Inf. Regts. No. 41.“ II. 505. l.

¹⁴⁴ Schönberger lovasdandára d. e. 11 óra tájban már Aldobolyon lehetett s így Gál, legalább is ennek otlletéről, idejekorán értesülhetett.

századdal és két ágyúval eléje sietett,¹⁴⁵ hogy Clam-Gallast mindaddig feltartóztassa, amíg csak a székely hadosztály a szemerjai állást meg nem szállotta. Az ilyformán megszaporodott előcsapatok, részint a Sepsiszentkirálytól közvetlenül északra eső magaslaton, részint a falu keleti végénél, az országút közelében, helyezkedtek el, még pedig úgy, hogy a felállítás jobbszárnyát két gyalogszázad alkotta; ettől balra — tehát a közepén — az ágyússzakasz és egy gyalogszázad, az országút keleti oldalán a huszárszázad állott.¹⁴⁶

Clam-Gallas d. u. 4 órakor Illyefalván adta ki a támadásra vonatkozó rendelkezéseit, amelyek szerint a Van der Nüll dandár alkotta a balszárnyat, a Stutterheim dandár a közepet és Schönberger ezredes a jobbszárnyat, a 3-ik könnyű lovasezred hat századával.¹⁴⁷

Eisler ezredes dandára, az ágyútartalék, valamint az 5-ik dragonyosezred öt százada, az országúton s annak mindkét oldalán, hadtesttartalékként csoportosult. Általános irány: az illyefalva—szemerjai országút.¹⁴⁸

Öt órára járt az idő, mire a támadás megkezdődött.

Van der Nüll dandára, a röppentyűs félüteggel, a Sepsiszentkirálytól délre eső magaslatra vonult, úgy, hogy az ellenfeleket csak a falu választotta el egymástól, Stutterheim dandára valamivel hátrább maradt. A harcot, az 51. gyalogezred 13-ik századának oltalma alatt, a röppentyűs félüteg indította meg, amely a szemközt álló honvéd ágyússzakaszt csakhamar állása elhagyására kényszerítette. A bukovinai határőrök két százada áthatolt a falun, míg a 24. gyalogezred III-ik s az 51. gyalogezred kombinált zászlóalja, az akkoriban sokkal lejjebbnyúló erdőbe nyomult, hogy onnan a magyar jobbszárnyat megkerülje. Az 51. gyalogezred 3-ik zászlóalja — mint tartalék — az erdő szélén hatolt előre. A hatfontos gyalogosüteg egyelőre az országúton maradt.¹⁴⁹

Természetes, hogy a támadónál jóval gyöngébb magyar csapatok döntő harcra nem bocsátkozhattak, ennél fogva — még mielőtt megkerülésük megtörténhetett volna — a gyalogság az erdőn át, a lovasság és a tüzérség az országúton, — kezdet hátrálni Szemerja felé.

Feleúton Szemerja és Sepsiszentkirály között, mint már

¹⁴⁵ Id. tudósítása: *Honvéd* 182. sz.

¹⁴⁶ Részletes katonai térkép: Zone 22. Col. XXXIII.

¹⁴⁷ *Clam Gallas* jelentése (i. h.); *Van der Nüll jelentése* (K. A.: 140. VII. 54.). *Heydte*: i. m. 78. l.

¹⁴⁸ Az Olt balpartján haladó orosz különítménynek: Killyén s tovább Szemerja vagy Sepsiszentgyörgy.

¹⁴⁹ *Van der Nüll* jelentése (i. h.).

mondottam, az országútat az Olt partjával egy 1½ m. magas töltés kötötte össze, amelynek meghosszabbításában, az országúttól nyugatra, egy vízmosás nyúlik a hegylábak közé.¹⁵⁰

Ezen a vonalon történt a mieink második ellenállása. Heydte leírása és vázlata szerint, a töltés mögött egy üteg, továbbá mind a töltés, mind a vízmosás mögött némi gyalogság állott.

Ezzel a tüzéséggel került harcba Van der Null dandárának az országúton haladó hatfontos ütege. Minthogy azonban egymagában nem boldogult, az Eisler dandár tizenkétfontos üteget parancsolták előre. Mindkettőnek egyesített tüze aztán visszavonulásra kényszerítette a magyar agyúkat, a fedezősükre szolgáló gyalogsággal együtt.

Most már az Illyefalva és Szemerja közötti területen minden ellenállás meglévén törve, arra a harcra került a sor, amelyet sepsiszentgyörgyi harmadik (hibásan: második) ütközetnek hívunk, holott inkább a „szemerjai“ nevet érdemelne meg.

Az a védővonal, amelyben Gál hadosztálya a lábát megvetette, az Olt — Szemerjától délkeletre eső — hídjánál kezdődött; onnan a falu déli szélén, majd a Szemerja patak balpartján húzódott tovább s Szemerja nyugati végétől számított, körülbelül 800 lépés távolságban ért véget, az ott betorkolló szakadékos mellékvölgynél. Az egész védővonal hossza 5000 lépés, ami — a Gál rendelkezésére állott — legfeljebb 3700 főnyi gyalogságnak nagyon sok volt, még akkor is, ha feltesszük, hogy a kétnapos eső a járhatatlanságig átáztatta a részben amúgy is lueskos és süppedékes szemerjai rétet.

Ezen a hosszú védővonalon, ilyen gyöngye megszállás esetén, bizonyára egyes hézagoknak vagy nagyon tökéletlenül védett szakaszoknak kellett támadnia, ami, elegendő tartalék hiányában, az ellenség betörését ugyancsak megkönnyítette.

Általánosságban szólva, az állás kulcsa mindenestre a jobbszárnyon volt; ha ez elveszett, a közép és a balszárny nem volt tovább védhető. Viszont egy, a szemerja—sepsiszentgyörgyi országút irányában megkísérelt áttörés, a jobbszárny leverése vagy legalább is hathatós lenyűgözése nélkül, kockázatos vállalkozásszámba megy, mert az erdőből könnyen és észrevétlenül lehet Szemerja elé, tehát az ellenség hátába, ellentámadást intézni.

A jobbszárny esakis akkor veszítheti el fontosságát, ha a támadó az Olt balpartján is előnyomul és a szemerjai, vagy — még okosabban — a sepsiszentgyörgyi, hídon átkelve, a

védő balszárnyára vagy hátába támad. Ez lett volna, július 23-án, Rennenkampf orosz különítményének igazi feladata, amelyet azonban, maig ki nem derített okból, nem oldott meg.

Szükséges és fontos volna pontosan tudnunk, hogy az egyes magyar csapattek miképen helyezkedtek el a most vázolt védővonalon? De — sajnos — ezeket a részleteket még csak némi valószínűséggel se tudjuk megállapítani.

Gál Sándor ezredes július 24-én és Németh László 25-én kelt, már többször idézett, tudósítása rövidegénéél fogva se tartalmazhat bővebb adatokat.

Valóban sajnálnunk kell, hogy Szabó Samu tüzérfőhadnagynak — az 1. sz. háromfontos gyalogosüteg parancsnokának — egykorú feljegyzései és levelei nagyobbára elkallódtak. Ami megmaradt belőlük, azt Nagy Sándor közölte, szintén ismételtelen idézett könyvében. De még ez a kevés is azt bizonyítja, hogy írója józanfejű s helyes katonai ítélőképességgel bíró ember volt, akinek a sepsiszentgyörgyi ütközetre is bizonyára akadt egynéhány talpraesett megjegyzése.

Nagy Sándor honvédtüzér főhadnagy, aki „*Háromszék önvédelmi harca*“ címen jókora könyvet írt a szűkebb hazájában lefolyt hadieseményekről, leginkább lett volna hivatott arra, hogy eloszlassa azt a bizonytalanságot, amely a sepsiszentgyörgyi ütközet egyes részleteit még most is környezi. Ennek a hivatásának azonban nem felelt meg, mert például a csapatok felállításáról mindössze ennyit tud:

„A székelység a szemerjai réten, az ágyúk részint az országúton, részint a templom melletti magaslaton lőnek elhelyezve, egy párt kivéve, amelyek az Olt híd védelmére voltak elrejtve“.¹⁵¹

Hogyan értsük ezt? Mi az a „székelység“? Talán a 79., 80. 82. és 85. zászlóalj, továbbá Pap százada? Ezeket tehát mind a szemerjai rétre, vagyis az országút és az Olt közé állította Gál? Ha ez igaz, akkor az országúttól nyugatra eső, legalább 2300 lépés hosszúságú, védőszakaszra és tartalékul *együttvéve* csak a 27. zászlóalj 4 százada maradt volna, vagyis az egész gyalogságnak $\frac{1}{3}$ része. Higyje, aki akarja.

Talán azt se kell bővebben bizonyítgatnom, hogy az ilyen meghatározásnak: az ágyúk, egy párt kivéve, részint itt, részint ott voltak felállítva, komoly hadtörténeti leírásban nincs helye.

Milyen ütegek harcoltak a sepsiszentgyörgyi ütközetben? Kik voltak parancsnokaik? Hol állottak az ütegek és egyes kikülönített szakaszaik? Mi volt a feladatuk és hogyan

¹⁵¹ I. m. 86. l.

oldották azt meg? Tűzbe jött-e, és ha igen: hol és mikor az ágyútartalék? Hogyan viselkedtek a tüzérek a harcban? Nem volt-e baj a Gábor Áron-féle ágyúkkal? Volt-e elegendő lövészer? Mikor és hova vonultak vissza az ütegek? Mennyi volt a veszteségük emberben, lóban és tüzérananyagban? Hogyan működött az osztrák és orosz tüzérség?

Ha Nagy Sándor ezekre a kérdésekre néhány száraz, de határozott szóval válaszol: hálára kötelezte volna az erdélyi szabadsághare történetének kutatóit. Sőt, mint tüzérnek, kötelessége is lett volna, hogy a szabadsághare történetében olyan mostohán kezelt, de az ellenség szerint is nagyon jó,¹⁵² tüzérségünk működését, alaposan leírja az utókor számára.

Hangsúlyozom: módjában lett volna, mert Müller József tüzérezredes segédtisztje lévén, mindenről tájékozva lehetett s a szemerjai templomnál levő állásából az egész tüzérharcot látnia kellett.

Ezzel aztán készen is volnánk a magyar forrásokkal, mert a többi vagy semmit se mond, vagy csak kivonatossan közli azt, amit Ramming részletesen megírt. Nincs is semmi remény, hogy a sepsiszentgyörgyi ütközetnek valamely, magyar kézből származó, megbízható leírása jutna napvilágra, mert ha érkezett volna is valami hivatalos harcijelentés az erdélyi fővezérség marosvásárhelyi vezérkari irodájába: az, a többi írással együtt, augusztus 18-án, a dévai fegyverletételkor, az oroszok birtokába jutott.¹⁵³

Szűgyenszemre kell bevallanunk, hogy az osztrák források jóval többet mondanak, mint Háromszék krónikása, ennél fogva ha azt akarjuk — legalább főbb vonásaiban — tudni, hogy a székely hadosztály miképpen szállotta meg a szemerjai állást, hozzájuk kell folyamodnunk.

Clam-Gallas jelentése szerint¹⁵⁴ a Sepsiszentkirálynál látható magyar előcsapatok ereje három gyalog-, egy lovaszázad és 2 ágyú volt. Szemerja déli szélén 1 zászlóalj állott 2 ágyúval, a falu mögötti magaslaton pedig 4 zászlóalj és 1 üteg látszott.

Hogy mi volt a magyar hadosztály jobb szárnyán, azt Clam-Gallas nem tudta, ellenben az Olt *bal*partján, a híd közelében, egy kisebb megszálló csapatot vélt látni. Ez azonban aligha volt így, mert Gál-pusztán védelemre szorított s így nem lett volna semmi értelme annak, hogy az Oltot mint

¹⁵² *H. v. N.* „Bericht.“ I. 7. 8. l.

¹⁵³ Gondosan átvizsgáltam a bécsi hadilevéltárnak az erdélyi hadjáratra vonatkozó egész anyagát, de abban az itt tárgyalt ütközetről semmiféle magyar származású írást nem találtam.

¹⁵⁴ I. h.

természetes védővonalat feladva, a túlsó parton hídfőszerű állást foglaljon. Elég hiba volt, hogy később, már az ütközet alatt, mégis átment egy magyar csapat a hídon, ezt azonban *Rennenkampf* orosz lovassága rögtön vissza is zavarta.¹⁵⁵

Mint az elmondottakból kitűnik, *Clam-Gallas* mintegy 5½ zászlóaljra, 1 lovasszázadra és 10 ágyúra becsülte azt, amit a székely hadosztályból láthatott.

Heydte, aki maga is ott volt az ütközetben, már részletesebb és hihetőbb megfigyelésekről számol be.¹⁵⁶ Szerinte *Szemerja* déli szélén — az országúttól nyugatra — 3 ágyú, az országúttól kelet felé, egészen az *Olt* hídjáig, 2 gyalog- és 1 lovas-osztag volt elhelyezve, amelyek előtt a süppedékes *szemerjai rét* terült el. A falutól északra eső magaslaton, a templom közelében, 1 zászlóalj és 9 ágyú, végül a magyar jobbszárnyon, a *Szemerja* patak mögött, 3 zászlóalj mutatkozott. A hadosztálytartalék — körülbelül 1 zászlóalj és 3 ágyú — *Sepsiszentgyörgy* déli végén, az országút közelében állott.

Ez tehát mindössze 6 zászlóalj, 1 lovasszázad és 15 ágyú lenne. Mivel azonban *Gálnak* 18 ágyúja volt, 3 darabot — *Nagy Sándor* állítása alapján¹⁵⁷ — az *Olt* hídjá táján kell keresnünk.

Mondottam már, hogy *Gál Sándor* gyalogsága — nemzetőrök nélkül — csak 3¼ zászlóaljra rúgott. Így hát, a zászlóaljak számában, *Heydte* is tévedett, de az erők elosztásában igaza lehet. Leírásából ugyanis az tűnik ki, hogy a magyar gyalogság fele a jobb szárnyra jutott, ami helyes és természetes is. Azt is el kell hinnünk, hogy a tűzérség fele arra a magaslatra vonult fel, amelyen a templom áll. A lovasságnak a bal szárnyon kellett lennie, mert az orosz és osztrák lovasság is azt fenyegette.

Azon se csudálkozhatunk, hogy az osztrákok 5—6 zászlóaljat láttak, holott *Gálnak* négy se volt, mert — mint a hadrend mutatja — az osztrák zászlóaljak a honvédekénél jóval gyöngébbek voltak s így az osztrákok, a maguk csapattesteihez szabván a mértéket, a magyar félzászlóaljakat is egészeknek tarthatták.¹⁵⁸

Azt ugyanis nem vagyok hajlandó elhinni, hogy *Clam-Gallasék* nemzetőrséggel tévesztették volna össze a honvéde-

¹⁵⁵ *Heydte*: i. m. 81. l.

¹⁵⁶ U. o. 77. l.

¹⁵⁷ I. m. 86. l.

¹⁵⁸ *H. v. N.* (i. m. III. 45.), magyar foglyok vallomása alapján, 10 zászlóaljra teszi *Gál* hadosztályát, *Clam-Gallas* pedig, idézett jelentésében, 12000 főre.

ket, mert a nemzetőrök nem igen szoktak olyan helyeken mutatkozni, ahol az ellenség is megláthatta őket.

A tárgyaltak alapján, azt hiszem, nem járok messze a valóságtól, ha *a magyar gyalogság elosztását úgy képzelem el, hogy annak körülbelül fele a jobbszárnyon, 1/4 része a középben állott. Valami kevésnek az Olt hídjánál is kellett lennie s a mi még ezenkívül megmaradt, az tartalékba került.*

Az egész (gyöngé) lovasosztály a balszárnyon, a tüzérség pedig nagyjában úgy helyezkedett el, amint azt Heydte nyomán már vázoltam.

Annyit tehát láthatunk, hogy az állás jobbszárnya elég erősen, közepe már csak gyöngén, balszárnya pedig alig-alig volt megszállva, ami érthető is, mert egy 5000 lépésre nyúló állást 3700 gyalogossal, mindenütt erősen nem lehet megszállani. Annál kevésbé érthető, hogy Gál ezredes se a sepsiszentgyörgyi, se a szemerjai hídat fel nem szedette, vagy legalább is el nem torlaszoltatta, hogy az orosz lovasság át ne jöhessen rajtuk. Az átgázolást a két napi esőzéstől megáradt és meggyorsult víz, valamint a baloldali, sok helyütt nagyon meredek, sőt alá ís mosott, part minden bizonnyal megnehezítette.

Azt, hogy az egyes zászlóaljak elosztását és felállítását is meghatározzam, meg se merem próbálni;¹⁵⁹ ellenben van egy pont, a tüzérség elhelyezése, amelyhez, alaptalan feltevések kockáztatása nélkül is, hozzászólhatunk.

Gál ezredesnek 6 darab hatfontos és 12 darab háromfontos ágyúja volt, amelyeknek vezetését Müller József alezredes vette át, aki — mint a maga szakmájában járatos ember — bizonyára értett a tüzérségnek az akkori harciszabályok szerint való alkalmazásához.¹⁶⁰

Védelemről lévén szó, természetes, hogy az ütegek *java-résztét* úgy kellett felállítania, hogy azok az ütközet folyamán ne kocsikázzanak minduntalan ide-oda, hanem — amennyire lehet — ugyanabból a tüzelőállásból, minél hosszabb ideig tudjanak *hatásosan* löni. Ennek a kívánságnak a szemerjai templom tája felel meg leginkább. A templom ugyanis 12 méterrel van a falu délkeleti sarkánál magasabban s a Szemerjától

¹⁵⁹ *Kővári* szerint („Erdély tört. 1848/49-ben“: 252. l.) a hadosztálytartalékot a csiki nemzetőr zászlóalj alkotta volna, Tamás András alezredes parancsnoksága alatt. Tudjuk, hogy a tartalékot ott vetik latba, ahol baj van. Józán ésszel el se hihető, hogy Gál ezredes ezt a nehéz szerepet éppen a nemzetőrségre bízta volna.

¹⁶⁰ Müller 1848-ban mint hadnagy lépett át a cs. kir. 4. sz. („Simm“) tüzérezredtől a honvédtüzérséghez. A szabadságharc előtti időben a tüzérségnél legalább 10 — de rendszeren jóval több — évi szolgálat után lehetett csak a hadnagyi rendfokozatot elérni (*Sobiecka*: „Alte Batterien“. 25., 32., 40. stb. l.).

délre eső térszínen, az országúttól nyugat felé számított 400 lépés távolságig uralkodik. Innen nyugatra, a falut északról és délről környező emelkedések körülbelül egymagasságúak.

A hatfontos ágyú legnagyobb lövőtávolsága 1400, a háromfontosé azonban csak 1200 lépés lévén, bizonyosra kell vennünk, hogy Müller alezredes a templom tájára állította 6 darab hatfontos ágyúját s a falu déli szélére, valamint az Olt hídjához és az ágyútartalékhoz is, a mozgékonyabb, de kisebb hatású háromfontosakat osztotta be.¹⁶¹

A templomot a tűzérállás közepéül véve, onnan hatfontos ágyúval 600 lépésnyire, háromfontossal 400 lépésnyire lehetett a falu elé löni, vagyis, a közép ellen irányuló gyalogtámadásnak erős ágyútűzben kellett történnie. Azonban háromfontos ágyúval alig lehetett a templom tájáról elérni az ellenségnek az országút közelében felvonuló útegeit, mivel azoknak — szükségképen — saját gyalogságuk vonala mögött, tehát a falutól legalább 5—600 lépéssel délre kellett állaniok.

Ebből tehát világosan kitűnik, hogy a magyar tűzérségnek egy közelebbi állásra is lett volna szüksége, amelyből — ha a harc menete úgy kívánta — könnyűszerrel visszamehetett a távolabbiba. Ilyen állás azonban nem volt, mert annak — 7—800 lépés lövőtávolságot számítva — éppen a faluba kellett esnie, már pedig ott számottevő tűzértséget nem lehetett felállítani.

Hogy Müller alezredes ennek a közelebbi tűzvonalnak szükséges voltát felismerte, bizonyítja az a körülmény, hogy a falu déli szélén, az országút közelében is helyezett el 2 vagy 3 ágyút. Ámde ez édeskevés volt ahhoz, hogy három ágyús és egy fél röppentyűs osztrák üteg felvonulását meggátolja. Nagyobb tűzértséget pedig nem lett volna tanácsos a gyalogság vonalába állítani.

Mai szabályaink szerint hibáztatnunk kellene, hogy Müller alezredes, az anélkül is kihatású 3-fontos ágyúkból, három darabot tartalékba tett,¹⁶² csak hogy meg kell gondolnunk, hogy akkoriban a tűzértartalék — az osztrák hadtestek

¹⁶¹ A 3-fontos ágyú 7.5 cm., a 6-fontos pedig 9.4 cm. öblű volt. — A magyar 3-fontos ágyú (a 2-fogatú osztrák mintától eltérően) négyfogatú lévén, könnyebben mozgott a szintén csak négyfogatú, de jóval súlyosabb hatfotonál. Hatos fogata csak a lovas és a 12-fontos útegeknek volt.

¹⁶² Az erdélyi honvédtűzértségek, sok 3-fontos ágyújával, állandó hátrányban volt az orosz és osztrák tűzértséggel szemben, amelyek 6-fontos ágyúikon kívül 12-fontos (tehát nehéz tábori) ágyút és 7-fontos (rövid és hosszú) tarackot is alkalmaztak. Az erdélyi honvédhadseregnek 12-fontos ágyúi egyáltalában nem voltak. Tarack is alig akadt néhány darab.

szervezetszerű része¹⁶³ — szükségesnek tartott valami s ráadásul még valóságos nebánsvirág is volt, amelyhez vagy egyáltalában nem, vagy már csak akkor nyúltak, amikor ügyis késő volt minden. A harc kezdetén való alkalmazását dogmává merevedett rossz szokás tiltotta, amelytől csak kevés felsőbb parancsnok és kevés tűzértiszt tudta magát mentesíteni.

*

Az ütközet leírására áttérve, kénytelen vagyok legnagyobb részben a bécsi hadilevéltár forrásanyagát követni, minthogy pontos és hiteles magyar feljegyzéseink — sajnos — nincsenek. De azért más kútfőkből is felhasználom mindazt,¹⁶⁴ amit legalább is hihetőnek vagy valószínűnek tartok.

Előbbi fejtegetéseimből — úgy hiszem — eléggé kitűnt, hogy Clam-Gallas terjedelmes jelentésének első része tulajdonképpen rosszul sikerült, könnyen cáfolható védőirat, amelylyel lépten-nyomon elkövetett botlásait és balfogásait akarja mentesíteni s — ha lehet — igazolni is.¹⁶⁵ Ellenben a jelentésnek az a része, amely a sepsiszentgyörgyi 3. ütközetet tárgyalja, már nem ilyen célzatú, sőt helyenkint feltűnően őszinte is. Nem látjuk benne az első részben valósággal túltengő mosdató és leplező szándékot. Ujra meg újra fellángoló makacs küzdelmet rajzol, amelynek sorsa több ízben is csak egy hajszálon függött. Ismerve a helyzetet, az erő és térszínviszonyokat, azt kell mondanunk, hogy az ütközet — legalább

A 12-fontos (11.6 cm. öblű) ágyú 1800 lépésre, a 7-fontos (14.7 cm. öblű) rövid tarack, a legnagyobb (32 latos) töltéssel, 2000 lépésre, az ugyanolyan öblű hosszú tarack (56 latos töltéssel) szintén 2000 lépésre lőtt.

¹⁶³ Egy osztrák hadtest tűzértartaléka — szabályszerint — egy 12-fontos gyalogos-, egy 6-fontos lovas- és egy röppentyűs-ütegből állott. A II. osztrák hadtesté tehát szabálytalanul volt összeállítva. (Lásd: Hadrend.)

¹⁶⁴ Ennek igazolásául ide iktatom még azt, amit az általában nitelesnek tartott *Czetz* ír a júl. 22., 23-i ütközetről: (i. m. 338. l.) „Die Szekler griffen die vereinigten österreichisch-russischen Truppen am 22. an, wurden aber bis Illyefalva und Sepsi-Sz.-Király, am 23. nach Szemerja, und am 24. bis Sepsi-Sz.-György zurückgeworfen. Nach einem harten Kampfe wurden sie am 27. aus Sepsi-Sz.-György verdrängt.“ Láthatjuk, hogy *Czetz*, aki a nyári hadjáratban se mint harcos, se mint szervező részt nem vett, értesüléseit meg nem bízható forrásból kapta. Ez magyarázza meg, hogy két — soha meg nem történt — ütközetről (júl. 24. és 27.) is tud.

¹⁶⁵ Hogy az elkövetett hibákból mennyit kell Clam-Gallas és mennyit vezérkari főnöke — Wagner őrnagy — rovására írunk, azt természetesen nem tudom megállapítani. Kétségtelen azonban, hogy mindazért ami történt, együttesen voltak felelősek.

nagyjában — úgy folyhatott le, a mint azt Clam-Gallas leíratta.¹⁶⁶

*

Elmúlt már 6 óra, mire a támadásra kijelölt két osztrák gyalogdandár Szemerja alá érkezett, hogy megvívja az eddigi események után olyan könnyűnek képzelt, de annál keményebbnek bizonyult, harcot Gál Sándor hadosztályával.

Clam-Gallas támadásának alapgondolata — mint a töréntek is igazolják — az volt, hogy Van der Nüll dandára a magyar jobbszárnyat igyekszik átkarolni, mialatt Stutterheim dandára Szemerja előtt köti le Gál Sándor erejét. Ezt a vállalkozást, jobbról történő ellentámadás esetén, a lovasság fedezi. Az egyesített tüzérség részint a falu mögötti honvédeket némítja el, részint pedig Szemerját lövi, hogy az osztrákok — ha az alkalom kedvező — a magyar állás közepét is áttörhessék. *Az Ott tulsó partján levő orosz különítmény csak tüntetésre szorítkozik s a székelly hadosztály Csík felé irányuló hátrálóvonalát fenyegeti.*¹⁶⁷

Clam-Gallas és vezérkari főnöke felismerték ugyan a magyar jobbszárny fontosságát, de nem hajtották végre az annak leküzdéséhez okvetlenül szükséges átkarolást olyan következetesen és olyan nyomatékkal, amint azt a helyzet megkívánta volna.

Előbb azt halljuk, hogy a Van der Nüll dandár csak akkor fog komoly támadásba, ha a Stutterheim dandár nyomása Szemerján már érezhetővé vált. Majd pedig arról van szó, hogy a Stutterheim dandár maradjon mindaddig vissza, amíg csak Van der Nüll dandára elegendő tért nem hódított. Ez a kétfelé kacintgatás volt az oka, hogy az osztrákok támadása balszárnyukon nem történt akkora relativ túlsúllyal, amekora a döntés gyorsabb és könnyebb kierőszakolásához szükséges lett volna.

A magyar jobbszárny ellen küldött Van der Nüll dandár 32/6 zászlóalja 1500 főből, a Szemerja előtt elhelyezkedő Stutterheim dandár 5 zászlóalja pedig 2600 főből állott, *tehát a gyöngébb csoport kapt a nehezebbik feladatot*, ami — mindkettőnél egyformán használható csapatokat feltételezve — még eddig sohasem bizonyult célszerűnek.

Van der Nüll dandára — mint már hallottuk — az erdőbe hatolt; Stutterheim dandára pedig, valamivel hátrább, az or-

¹⁶⁶ A gördülékeny és választékos stylusban írott jelentés nagyon jótollú, gyakorlott íróra vall. Tanulhatna belőle nem egy — csak száraz esatakalendáriumot gyártó — hadtörténetírónk.

¹⁶⁷ Erről még majd bővebben szölok. — Az ütközet színhelyét a 3. vázlat mutatja.

szágúton és attól balra közeledett Szemerjához. Az Eisler-dandár 12-fontos ütege az országút közelében, még pedig eleinte a már többször említett töltésnél, tehát Szemerjától körülbelül 1500 lépés távolságra, vonult fel, hogy a magyar előcsapatok visszavonulását siettesse. A röppentyűs fél üteget Van der Nüll magával vitte a hegyre, amelynek lejtőjén a 6-fontos üteg is haladt. A Stutterheim-dandár 6-fontos ütege is az országúttól balra nyomult előre. Így, fokozatosan előrehatolva, abba az állásba jutottak az ütegek, amelyet a 3. vázlat mutat. Vagyis: a röppentyűs üteg az erdő sarkánál kapott helyet s tőle jobbra és hátra lépcsőzve a két 6-fontos, végül az országút mellett a 12-fontos üteg foglalt állást.¹⁶⁸

Mihelyt ez a tűzvonala kialakult, a Szemerja előtt levő 2—3 magyar ágyúnak vissza kellett vonulnia a templom magaslátára, ahonnan azonban a 3-fontos ágyúk már nem igen tehettek kárt az osztrák tüzérség két távolabbi, tehát az országúthoz közelebb álló, ütegében.

A tűzérállás kialakulása után Stutterheim Szemerja előtt 500 lépésre megállott,¹⁶⁹ hogy Van der Nüll dandára időt nyerjen az átkarolásra. Ezt az átkarolást a bukovinai határőrök két századának és az 51-ik gyalogezred III-ik zászlóaljának kellett végrehajtania.

Rennenkampf ágyútűzzel zavarta a magyarok balszárnyát, Schönberger ezredes pedig, Killyénnel egy magosságban, készen állott, hogy a magyar balszárny netaláni ellen-támadását visszaverhesse.¹⁷⁰

Ámde a türelmetlen Van der Nüll — Sepsiszentkirály könnyűszerrel történt elfoglalása után — abban bizakodott, hogy Szemerját is játszva kerítheti hatalmába. Nem várta meg tehát, hogy a már elrendelt átkarolás hatása érezhetővé váljék, hanem a 24. gyalogezred III. s az 51. gyalogezred kombinált zászlóalját, Szemerja megrohanására utasította.

Az osztrák csapatok, kemény tusa árán, kétszer is betör-

¹⁶⁸ *Clam-Gallas jelentése* (K. A. 142. XIII B. 107.).

Van der Nüll jelentése (u. o. 140. VII. 54.).

A Stutterheim-dandár hadműv. naplója (u. o. 142. XIII A. 17^{1/2}.)

Az 1. sz. 12-fontos üteg jelentése (u. o. 143. XIII B. 73.).

Az ágyútartalék és a lövészereszlop Illyefalván maradt, ahol azt a 31. gyalogezred III. zászlóaljja fedezte (u. o. 142. XIII A. 26. a.).

¹⁶⁹ *K. A.*: 142. XIII A. 17^{1/2}.

¹⁷⁰ *Clam-Gallas jelentése* (i. h.).

Nagy Sándor (i. m. 86. l.) Mátyás-huszárok rohamáról is tud. Ez azonban nem történhetett meg, mert — egyébről nem is szólva — az ingoványba mégse rohanhattak.

tek a falu nyugoti részébe, de a honvédek bátran védekeztek s támadóikat mindakétszer ki is verték.¹⁷¹

Ekkor Gál Sándor, hogy a sikert betetőzze, jobbszárnyának veszedelmes helyzetével nem gondolva, támadásba fogott a Szemerjáról kiszorult osztrákok ellen. Honvédeink kétszer is megrohanták az erdőbe visszanyomott ellenséget, de nem bírtak vele. Ebben a válságos pillanatban Gál Sándor újabb csapatokat vetett a harcba,¹⁷² hogy a küzdelmet a mieink javára dönthesse el s bárha Clam-Gallas sarokbaszorított gyalogsága vitézül verekedett: az osztrákokat már-már katasztrófa fenyegette.

Az átkarolás mindegyre késett s az erdőbe hatolt honvédek végre is visszanyomták s tűzérőségük balszárnyához szorították az osztrákokat. A röppentyűs félüteg s a tőle jobbra álló 1. sz. 6-fontos üteg nagy bajba jutott. Clam-Gallas maga is beismeri, hogy az ütközet sorsa csak egy hajszálon függött, s ha a gyalogság még egy kissé hátrál, az üteg s vele együtt az eddig kivívott előny is oda van.¹⁷³

Most tűnt ki, hogy az erők csoportosítása nem a helyzetparancsolta módon történt, mert Van der Nüll dandára a reárótt feladatra gyöngének bizonyult.

Mint hogy az átkarolás sehogyan se akart sikerülni, Pergen tábornok, hadosztályparancsnok, a Stutterheim-dandárhoz tartozó 23. vadászszázalóaljat a balszárnyra küldötte segítségül. Hogy hogy nem? *ez a zászlóalj az erdőben annyira nyugatra tévedt, hogy az ellenséggel egyáltalában nem is találkozott* s egy idő múlva, anélkül, hogy valamit végzett volna, a dandárhoz tért vissza.¹⁷⁴

Bárhogyan forgatjuk is a dolgot, ez az eltévedés bizony csak mesebeszéd; mert ha más nem, hát a puskaropogás eléggé hallhatóan megadta a zászlóaljnak azt az irányt, amelyben haladnia kellett. Ezt a kifogást vagy megokolást olvasva, minden — csak valamennyire is tapasztalt — katonaeber tüstént gyanút fog, hogy a vadászok talán nem is mertek a magyarokkal megütközni, hanem az erdőben meglapulva várakoztak, amíg a harcizaj azon a szárnyon el nem űlt; akkor azután — mint aki dolgát jól intézte — bevonultak a dandárjukhoz.

¹⁷¹ *Van der Nüll jelentése.* (K. A.: 140. VII. 54.). E szerint a védők, azon a szakaszon, kétszerre erősebbek voltak támadóiknál. Ismerve az erőviszonyokat, ezt az állítást a dajkamesék közé kell soroznunk.

¹⁷² Ez az újabb csapat esakis a hirtelen előrántott hadosztálytartalék lehetett.

¹⁷³ *Clam-Gallas jelentése.* (i. h.).

¹⁷⁴ *Op. Journal der Brig. Stutterheim* (K. A.: 142. XIII. A. 17^{1/2}).

Minthogy a vadászokra nem lehetett számítani, más — még pedig gyors — segítség kellett. A balszárnyon egyelőre semmi jót se remélhetvén, Stutterheim dandárából a 63. gyalogezred II. zászlóalját küldötte Pergen, Van der Nüll támogatására. Sertic százados, a zászlóalj ideiglenes parancsnoka, azonnal támadott s az erdőben viaskodó honvédsapatokat, rövid, de heves küzdelem után, a faluba szorította vissza s ezzel Van der Nüll hatfontos és röppentyűs ütegét is kiszabadította válságos helyzetéből. Ezalatt az osztrák szélső balszárnyon még mindig eldöntetlenül hullámozott a harc ide-oda, pedig már jócskán be is alkonyodott.

Clam-Gallas még a teljes sötétség beállta előtt akarván a döntést kierőszakolni, a 63. gyalogezred I. zászlóalját azzal a paranccsal indította, délfelől, Szemerja ellen, hogy a helységen át próbálja a templomnál álló honvédütegekhez férkőzni. Ugyanakkor a 41. gyalogezred III. és Landwehr-zászlóalja kelet felől rohanta meg a falut.¹⁷⁵ Természetes, hogy a Szemerja és az Olt között elhelyezett gyöngye magyar gyalogság ezt a támadást nem tudta megakadályozni, *tartalék pedig, amely a falut megmenthette volna, már nem volt.* Így azután az osztrákok aránylag könnyűszerrel törtek be, mindkét oldalon, a gránátoktól kigyulladt községbe, amelyet a mieink, rövid de heves utcai harc után, odahagytak.¹⁷⁶

Most már a templom magaslatán levő honvédütegek is felkapcsoltak s gyorsan vonultak vissza Sepsiszentgyörgy felé. Ez annyival is inkább sürgős volt, mert az osztrák átkarolócsapatoknak — végre-valahára — sikerült a Szemerja-patakon átvergődniök s a falutól nyugatra eső magaslatra is felhatolva, a magyar jobbszárnycsapatokat visszanyomták.

Es most valami, nagyon szokatlanul hangzó, különös dolog történt.

Mihelyt a mieink a faluból s — attól nyugatra — a Szemerja patak balpartjáról visszahúzódtak, az osztrákok megállottak s csak a 63. gyalogezred I. zászlóalja követte a hátrálót a szemerjai templom magaslatáig. Ez a zászlóalj jó 1¹/₂ óráig ácsorgott ott. Végre a zászlóaljparancsnok — Pollovina százados — megúnta a hosszas várakozást, s látván, hogy senki se jön utána, egy nagy vargabetűvel a falut nyugat felé megkerülve, visszatért a többi csapatokhoz, amelyek akkor már Szemerja déli oldalán, az erdő és az országút között, gyülekeztek.¹⁷⁷

Bizonyos, hogy se a hadosztályparancsnoknak, se valame-

¹⁷⁵ *Op. Journal der Brig. Stutterheim* (i. h.).

¹⁷⁶ *Clam-Gallas jelentése* (i. h.).

¹⁷⁷ *Op. Journal der Brig. Stutterheim* (i. h.).

lyik dandárparancsnoknak nem volt hozzá joga, hogy a kedvezőre fordult harcot megállítsa s a csapatokat a falu mögé vigye vissza.

Ezt csak Clam-Gallas parancsolhatta meg. Emlékezhetünk rá, hogy hadműveleti tervét, már kezdettől fogva félsikerre alapította s döntő vállalkozásba fogni nem mert. Most megtörtént az a „csapás“, amelyet a mieinkre mérni szándékozott s nehogy az üldözéssel nagyon messzire szakadjon Földvár tájától: megszünteti a harcot, megállítja a jó reménnyel biztató előretörést s visszamegy oda, ahol Szemerja megtámadása előtt állott.

A támadó hadműveletnek végeszakadt, még mielőtt egészen kifejlődhetett volna.

Ezt azonban nem lett volna tanácsos a jelentésbe írni. Nem is volt rá szükség, mert újra történt valami — az előbbi erdei és utcai harcnál gonoszabb — meglepetés, amelyet nagyon jól fel lehetett a történetek megokolására használni.

Gál ezredes ugyanis — dícséretére legyen mondva — most se hagyta abba a küzdelmet, bármekkorát fordult is a kocka; sőt az éj leple alatt, $\frac{1}{2}$ 11 h tájban,¹⁷⁸ még egy kísérletet tett, hogy az ellene fordult hadiszerencsét a maga részére hódítsa vissza. Fűlsiketítő lármát csapva,¹⁷⁹ sűrű csatárlánc közeledett az égő faluból az osztrák jobbszárny felé, ahol Schönberger ezredes hat lovasszázada állott. Clam-Gallas szerint¹⁸⁰ vagy erősítést kaptak, vagy legutolsó tartalékjukat vitték harcba a magyarok.

Ez az utóbbi feltevés nem állhat meg, mert az anélkül is legfeljebb egy gyenge zászlóaljra rugó hadosztálytartalék már korábban elfogyott, hiszen a falu elvesztésekor se volt már belőle semmi.

Ellenben másik gyanításával, hogy t. i. Gál Sándor az utolsó pillanatban erősítést kapott: jó nyomon jár Clam-Gallas.

Tudjuk, hogy Bem még 21-én iderendelte a rikai csoportból Endes József őrnagyot a 81. honvédzászlóaljjal. Ezt a legnagyobb válság közepette érkezett zászlóaljat Gál Sándor — más, hirtelen összeszedett csapatokkal együtt — azonnal támadásra indította.¹⁸¹

¹⁷⁸ Az 1. sz. 12-fontos üteg jelentése. (K. A.: 143., XIII. B. 73.)

¹⁷⁹ Volt rá eset, hogy ez is segített; például Arcolenál, 1796 nov. 17-én. (C. v. B. K.: „Zur Psychologie des grossen Kriegs.“ I. 19. és 41. l.)

¹⁸⁰ Id. jelentése.

¹⁸¹ „1848/49. Tört. Lapok“: 1897. évf., 129. l. és „Honvéd“, 185. sz. — Nagy Sándor szerint (i. m. 87. l.) „egy friss zászlóalj érkezett, Ta-

Ez a merész visszacsapás nagy zavarba hozta az erre nem számító osztrákokat s alkalmasint a mieink javára billenti vissza a mérleget, ha Clam-Gallasnak nincs már ép tartalékja.

De volt! Ott állott a jobbszárnyon Schönberger ezredes 6 lovasszázada s valamivel hátrább Eisler ezredes gyalogdandárja is, amelyből eddig csak a 12-fontos üteg szólott bele a hareba.

A lovasság ugyan tehetetlennek bizonyult, mert egy mély és széles árok volt előtte, amelyen a sötétben nem tudott, vagy nem mert átkelni. Mindenesetre különös gondolat, hogy Schönberger ezredes a — mozgásra hivatott s csakis így érvényesülő — lovasságot olyan helyre állította, ahonnan nem tudott többé kimozdulni. A támadószándék tehát nem lehetett valami nagy.

Clam-Gallas, a veszedelmet látva, a 62. gyalogezred III. és tartalék-zászlóalját dobta a meglepően és elszántan előretörő honvédek elé. *A támadás azonban olyan heves volt, hogy ez a jókora erő se tudta feltartóztatni.*¹⁸²

Most már csak a gránátoszászlóalj segíthetett, amely, Robaglia százados vezetésével, jobb szárnyuk ellen irányított szuronyrohammal állította meg a magyar csapatokat, amelyek már a 12-fontos üteg közelébe jutottak.¹⁸³ Gál Sándor megszüntette a harcot s visszavonult Sepsiszentgyörgy felé, anélkül, hogy az osztrákok követték volna.

Hangsúlyozom, hogy Clam-Gallas nyíltan beismeri, mily nagy volt Gál ellentámadásának kínos perceiben a veszedelem.¹⁸⁴ A beállott teljes sötétség minden alaposabb tájékozo-

mási András vezérlete alatt". Ez azonban téves, mert a vértanúhalált halt *Tamás* (nem Tamási!) András alezredes, a csiki nemzetőrzászlóaljat vezette, ez pedig már az ütközet *előtt* Sepsiszentgyörgyön állott. Különben se lehetett volna ellentámadást csinálni vele.

A 81. zászlóalj az erdélyi honvédségnek egyik legjobb csapatteste volt.

¹⁸² *Clam-Gallas* jelentése (i. h.).

¹⁸³ Az 1. sz. 12-fontos üteg jelentése. (*K. A.*: 143., XIII. B. 73.)

¹⁸⁴ „Was ich vorübergehend dachte, schien endlos zu werden, denn hier wollte der Feind alles Verlorene wieder erlangen... *Die Lage war drohend, sehr drohend...* Je grösseren Widerstand er fand, desto grösser wurde sein Ungestüm...“ stb. (Id. jelentése.) Így ír *Rammig* is (i. m., 525. l.).

Hogy Clam-Gallas mennyivel őszintébb például *Heydte*-nál, mutatja az, hogy az utóbbi szerint elegendő volt a gránátosok tüntető fellépése, hogy a honvédek megszaladjanak. (I. m., 81. l.) Viszont a másik túlságba esik *Nagy Sándor*, aki azt állítja, hogy honvédeink szuronytszegezve verték vissza az osztrák és orosz hadat Illyefalvára és Aldobolyra (i. m. 87. l.).

dást meggátolt s a Van der Nüll- és Stutterheim-dandár össze-zavarodott csapatai még csak most rendezkedtek. Az osztrák tüzéroség is hallgatni kényszerült, nehogy a maga fajtájában tegyen kárt; a lovasságot pedig — mint láttuk — ügyetlenül választott állása (de talán félénksége is) tétlenségre kárhóztatta.

Éjjeli 11 óra volt már, mire a honvédhadosztály Sepsiszentgyörgyre visszavonult. Nem zavarta senki, mert *Clam-Gallas másodsor is elszalasztotta a kándlkzó alkalmat. Ahe-lyett, hogy a visszavonulókat nyomon követve, Sepsiszentgyörgyöt is elfoglalta (vagy legalább Szemerját megtartotta) volna, még akkor éjjel Illyefalvára, 24-én pedig — a már fejtegetett okoknál fogva, — korábbi állásaiba, a Fekete-ügy és Olt mógé húzódtott vissza.*¹⁸⁵

Mit művelt az egész ütközet alatt Rennenkampf orosz különítménye? Kurtán válaszolhatunk erre a kérdésre: semmit. Egy kis ágyúzás s a lovasság egy-két tétovázó mozdulata csakugyan semmi, a tulsó parton vívott harchoz hasonlítva. Clam-Gallas — s az ő nyomán Ramming — azt állítja, hogy az orosz gyalogság valami félreértés folytán megkésétt s így *komolyabb tüntetésre* nem is kerülhetett a sor.¹⁸⁶

Erre csak azt jegyzem meg, hogy ilyen tüntetés nincs, mert ha a dolog valahol komolyra fordul, akkor az már nem tüntetés többé.

A másik esetről pedig az a véleményem, hogy Lein ezredes két zászlóaljának elmaradása éppen olyan érthetetlen, mint aminő a 23. vadászzászlóalj eltévedése volt. Nem hihetem, hogy Lein ne fogadta volna meg Clam-Gallas parancsát, amely őt

¹⁸⁵ *Van der Nüll*, júl. 25-én kelt jelentésében, ezt írja: „Die nun eingetretene Nacht, gänzliche Ermüdung der Truppen und *andere Umstände* liessen es nicht ratsam erscheinen, die errungenen Erfolge weiter zu benutzen.“ (*K. A.*: 140., VII. 54.) Már tudjuk, mik voltak azok az „egyéb körülmények”.

¹⁸⁶ *Clam-Gallas* jelentése (i. h.) és *Ramming* (i. m. 523. l.). Az orosz „*Bericht*” egy árva szóval se említi Rennenkampf működését. *Heydte* ellenben (i. m. 81. l.) azt írja, hogy Rennenkampf lovassága Sepsiszentgyörgy alá hatolt, hogy az ottani hídon át Gál hátába törjön; ámde a beállott sötétség miatt nem volt tanácsos ezt a mozdulatot végrehajtani. Ez igaz lehet, de ha csakugyan akart valamit, akkor miért várt a sötétség beálltaig?

Nagy Sándor állítja (i. m. 87. l.), hogy az orosz lovasság egy-párszor megpróbált a Szemerja alatti hídon átkelni, de a mieink kartácstüze mindannyiszor vissza is riasztotta. Vajmi gyöngé kísérlet — igazán csak tüntetés — lehetett, mert Rennenkampf, ha komolyan akarja, 8 lovassázadával és 4 ágyújával könnyen nyithatott volna magának utat.

23-án reggel 7 órára a kökösi hídhöz rendelte, ahol a további parancsot Rennenkampf tábornoktól kellett kapnia.¹⁸⁷

Feltéve mármost azt a szintén alig hihető esetet, hogy Rennenkampf semmiféle parancsot se adott Leinnak, s ez utóbbi elmúlasztotta, hogy Clam-Gallással összeköttetést létesítsen: akkor az osztrák hadtestparancsnokság kötelessége lett volna, hogy az orosz zászlóaljokat megkeresesse s Szotyoron és Killyénen át a szemerjai vagy sepsiszentgyörgyi hídhöz küldje. A lehetőség megvolt, hiszen a lovasságnak amúgy se akadt egyéb dolga. A hadtesttel egy magasságban haladó Rennenkampffal bizonyára megvolt az összeköttetés; így hát azt is rögtön lehetett tudni, hogy Lein csakugyan elmaradt-e, és ha igen: hol és miért?

Ha az orosz gyalogság felkutatása megtörténik, akkor az, a hozzá beosztott könnyű féléteggel együtt, *legkésőbb* 7 órakor este Sepsiszentgyörgy alatt lehetett,¹⁸⁸ már pedig július 23-án esti 7 órakor még nincs sötét s így azt a két zászlóaljat még akkor is a magyar hadosztály hátába lehetett volna küldeni.

*

Bizonyára mindenkit érdekelhet, hogy mekkora veszteséget okozott, mindkét részen, a hat óra hosszáig tartott macacs küzdelem?

Az osztrákok hivatalos kimutatása 7 halottat, 89 sebesültet és 20 eltűntet vall be.¹⁸⁹ Ramming 26 halottról és 84 sebesültről,¹⁹⁰ Heydte pedig ugyanannyi halottról és 94 sebesültről tud.¹⁹¹ Ezzel szemben Clam-Gallas¹⁹² a magyar hadosztály veszteségét 500 (Ramming¹⁹³ 560) halottra és sebesültre, valamint 35 fogolyra teszi. Tehát Gál majdnem ötször annyit vesztített volna, mint az osztrákok, ami azonban sehogya se hihető.

Gál Sándor feljegyzése szerint¹⁹⁴ az ő hadosztályánál 15—20 halott és 40 sebesült volt; Németh László — egy nappal későbbi — tudósítása 9 halottról és 61 sebesültről számol be.¹⁹⁵ Ellenben, szerinte, az osztrákok 43 halottjukat és sebesültjüket hagyták a csatatéren, a többit pedig 40 szekéren szállították be Brassóba.

¹⁸⁷ K. A.: 140., VII. 45.

¹⁸⁸ Kökös—Sepsiszentgyörgy: 11 km.

¹⁸⁹ K. A.: 140., VII. 41.

¹⁹⁰ I. m. 525. l.

¹⁹¹ I. h.

¹⁹² Aug. 2. jelentése a hadügyminiszternek. (K. A.: 141., VII. 4.)

¹⁹³ I. h.

¹⁹⁴ „Honvéd”, 182. sz.

¹⁹⁵ U. o., 185. sz.

Vagyis: ahány krónikás, annyiféle állítás. Bizonyosat nem mondhatunk, de kétségtelen, hogy a veszteségnek — mindkét oldalon — jókorának kellett lennie; mindenesetre nagyobbannál, amit az osztrákok a maguk részéről beismernek.

Clam-Gallas úgy tudja, hogy az ő tüzérsége a mieink négy ágyúját is tönkretette.¹⁹⁶ Erről azonban minden — nem Ramming nyomán járó — magyar forrás konokul hallgat. Pedig, ha csakugyan elpusztult ez a négy ágyú, akkor érdekes volna megtudni: vajjon az osztrák tüzérség rontotta-e valóban el őket, avagy pedig — a Gábor Áron-féle ágyúk rossz tulajdonsága szerint — elhasadtak a hosszantartó tűzharcban?¹⁹⁷

Ez is egyike azoknak a kérdéseknek, amelyekre jogosan várhattuk volna Nagy Sándortól a választ.

V.

Most még csak a tárgyalt ütközetből folyó tanulságokról lehet szó. Ennélfogva azt kell fejtegetnünk és elbírálnunk, hogy mi volt jó és mi volt elhibázva?

Lássuk előbb a magyarokat.

Gál Sándor ezredes hadosztályának kétféle feladata is lehetett volna: először is el kellett zárnia az Olt völgyén Háromszékhől Csíkba vivő útát, másodszer: meg kellett akadályoznia azt, hogy az ellenség, az ojtózi szoroson át, a Moldvaországban levő Bem hátába törhessen. Láttuk, hogy csak az első feladatra került a sor.

Gál hadosztálya¹⁹⁸ aránytalanul gyöngébb volt a támadó osztrák-orsz hadtestnél¹⁹⁹ s így helyzete, mégolyan kedvező és könnyen védhető állásban is, elég nehéz lett volna.

A szemerjai állás nem volt rossz, ámde Gál — hogy annak jó oldalait kellően kihasználhassa — kénytelen volt a védővonalat hosszabbra nyújtani annál a mértéknél, amelyet a megszálló csapat ereje a szóbanforgó esetben megbírhathott.

De még így is el lehetett volna, tisztán passzív védekezés-sel, a teljes sötétség beálltáig húzni a harcot, amikor annak, minden valószínűség szerint, úgyis vége szakad. Hibáztatnunk kell tehát azt az ellentámadást, amelyet Gál — Szemerja nyu-

¹⁹⁶ Id. jelentése. (K. A.: 140. VII. 4.) — *Ramming* (i. h.) 6 elpusztult ágyúról tud, úgyszintén *Heyde* is (i. h.).

¹⁹⁷ A segesvári ütközetben (júl. 31.) négy Gábor Áron-féle ágyú hasadt el; a vöröstoronyi ütközetben is elhasadt egy. (Júl. 20.).

¹⁹⁸ 4200 fő.

¹⁹⁹ 10500 fő.

gati végéről — Van der Nüll dandára ellen indított. Egy ilyen próbálkozás ugyanis csak akkor sikerülhet, ha az illető védőszakaszon friss erőket tudunk harebavetni, anélkül, hogy ezzel a szomszéd védőszakaszokat károsítanók. Itt azonban ez a feltétel nem volt meg. Arra az egyetlen tartalékra, amely a harc legelején Sepsiszentgyörgyön²⁰⁰ állott, nem *csak* a jobbszárnynak, hanem a középnek is szüksége lett volna, annyival is inkább, mert a jobbszárny ellen csak 3²/₆, a közép ellen azonban 5 osztrák zászlóalj vonult fel.

Annak, hogy Gál ezredes, az ellentámadás végett — szükségképen — minden tartalékát a jobbszárnyra vitte, az lett a következése, hogy akkor, amikor az eddig állóharcot vívó Stutterheim-dandár ezt a mozdulatot ellensúlyozni kezdette és két irányban is támadott: a gyöngye magyar harcivonal — támogatás hiányában — mind a két helyen azonnal átszakadt. Szemerja sorsát tulajdonképen ez, nem pedig a jobbszárny megkéséett átkarolása döntötte el.

Gál maga is írja idézett tudósításában,²⁰¹ hogy yaz ellenség 6 zászlóaljjal²⁰² indította meg a támadást. Ezen kívül a szemerjai magaslatról látnia kellett az osztrák lovasságot, Eislér valamivel hátrább következő gyalogdandárát, úgyszintén az Olt balpartján közeledő orosz különítményt is. Ekkora erejű ellenségre tehát nem lett volna szabad ellentámadást kockáztatnia.

Ezt leszámítva, Gál ezúttal derekasan megállotta a helyét, mint hadosztályparancsnok s helyrehozta 18 nap előtt elkövetett hibáját.²⁰³ Látszik, hogy csapatait rövid idő alatt kellőképen ráncbaszedte s a fegyelmet helyreállította, megszüntetvén ezzel azt a bomlást, amely a székely hadosztályban a július 5-i szerencsétlen harc nyomán indult meg.

A magyar gyalogság kétségkívül kitartóan és nagyon bátran verekedett s a jóval erősebb két osztrák dandárt órákon át fel tudta tartóztatni.

A tűzérségről csak annyit tudunk, hogy nagyon hatásosan lőtte Stutterheim Szemerja előtt álló dandárát,²⁰⁴ továbbá,

²⁰⁰ Későbbben alkalmasint a szemerjai templom táján.

²⁰¹ „Honvéd”. 182. sz.

²⁰² Helyesen: 8²/₅.

²⁰³ Gál csaknem végzetessé vált hibát követett el azzal, hogy július 5-én — bár támadásukra bizonyosan számíthatott — készületlen, rendezetlen haddal fogadta az oroszokat, aminek szomorú következése a székely hadosztály szétszaladása lett s csakis az oroszok lanyhaságán és határozatlanságán múlott, hogy a székelyföld már akkor végképen el nem veszett.

²⁰⁴ *Op. Journal der Brig. Stutterheim. (K. A.: 142. XIII. A. 17¹/₂).*

hogy az Olt közelében álló ágyúk meghiúsították Rennenkampf lovasságának, bizonyára nagyon erőtlen, átkelő kísérleteit. Többet — sajnos — nem mondanak a rendelkezésünkre álló források.²⁰⁵

Kétségtelen azonban, hogy a sötétség beálltával a magyar tüzérségnek is el kellett halogatnia s így, különösen abban a veszedelmes pillanatban, amidőn Stutterheim dandára Szemerját megrohanta, nem támogathatta többé a gyalogságot.

A lovasság²⁰⁶ nem juthatott szerephez, mert az a rohama, amelyet Nagy Sándor említ, egyáltalában meg se történt.²⁰⁷

Ha már most azt vizsgáljuk, hogy miképen hajtotta végre a támadást az orosz különítménnyel megerősített osztrák hadtest? — akkor először is azt kell kifogásolnunk, hogy a támadó csapatok csoportosítása már Illyefalván megtörtént, amikor Clam-Gallas és vezérkari főnöke még semmit se tudott a magyar hadosztály szemerjai állásáról.

Szemerjához közelebb érve, nagyjában már lehetett látni, mi van a falu előtt s mi van mögötte a dombon, de azt, ami a falutól nyugatra állott, a hegy és az erdő eltakarta. Már maga ez a bizonytalanság is elég indítók lehetett volna arra, hogy Van der Nüll dandára — még a támadás előtt — erősítést kapjon.

Ez azonban — mint láhattuk — nem történt meg. Így azután Stutterheim dandárának kellett a Van der Nüllére szakadt ellentámadást visszavernie, amit — a falu kétoldalról való megrohanásával együtt — jól is hajtott végre, s az utóbbival a magyar jobbszárny meghátrálását is kétségkívül gyorsította.

Az Eisler-dandár harcbeveteése, a váratlan magyar ellentámadás visszaverésére, jól és elég gyorsan történt. Ellenben az orosz különítmény fel nem használása súlyos és semmivel se menthető hiba volt.

Arra a netalán feltolakodó kérdésre, hogy hogyan kellett és hogyan lehetett volna az adott esetben Clam-Gallasnak eljárnia? — azt válaszolhatjuk, hogy háromféleképen is megoldhatta, az erők aránytalansága folytán nem is nagyon nehéz, feladatát.

²⁰⁵ Gál Sándor is, Németh László is, hallgat a tüzérségről, már többször idézett tudósításában. („*Honvéd*“ 182. és 185. sz.)

²⁰⁶ 106 lovas.

²⁰⁷ A magyar huszárság előtt 6 század osztrák, tőle keletre 9 század orosz, lovas állott. Mórícz Dénes őrnagynak minden bizonnyal több belátása volt, semhogy 15 század ellen kockáztatta volna meg a támadást.

Az első mód az lett volna, hogy Lein ezredes két orosz zászlóalját nem Kököсре, hanem Illyefalvára rendeli s az ütközet alatt tartalékul használja fel. Azután két gyalogdandárral arcbatámadja, a harmadikkal pedig balról, tehát az erdön át, *megkerüli* a magyarok állását. Ugyanakkor a fél lovasüteggel megerősített orosz dzsidásezredet Sepsiszentgyörgy mögé, a székely hadosztály hátráló vonalára, küldi. Ismétlem, a hidak nem voltak felszedve s így az Olton való átkelésnek nem lett volna semmi komoly akadálya.

A második lehetőség az volt, hogy Clam-Gallas az egész orosz különítményt, Sepsiszentgyörgyön át, a mieink mögé irányítja. Könnyű elképzelni egy ilyen — a vázolt körülmények között meg se akadályozható — hátbatámadás hatását.²⁰⁸

Végül a harmadik megoldás az lett volna, hogy Clam-Gallas két gyalog és egy lovasdandárral leköti Gál Sándort Szemerjánál, harmadik gyalogdandárját pedig — az egész orosz különítménnyel együtt — a lehető leggyorsabban, az ojtói szorosba küldi, *hogy Bem s a Moldvaországba vitt csapatok visszatérését meggátolja*.

Ne gondolja senki, hogy ez az eszme csak 74 évvel a történtek után, az események pontos ismerete alapján, az íróasztalnál született. *Az oroszok tüstént erre gondoltak, mihelyt megtudták, hogy Bem Moldvaországba rontott*. Lüders határozottan ezt az eljárást várta Clam-Gallastól²⁰⁹ s ugyanezt tanácsolta neki Du Hamel tábornok,²¹⁰ valamint Dannenberg altábornagy is.²¹¹

Bem, Clam-Gallas helyében, bizonyára így járt volna el, ámde a tétovázó, semmit kockáztatni nem akaró s mindegyre kelepécétől tartó osztrák hadtestparancsnok (és vezérkari főnöke) ilyesmibe nem merte belevágni a fejszéjét. Pedig már

²⁰⁸ Még ha a két orosz zászlóaljat csakugyan nem lehetett is előkeríteni, a dzsidásezredet a fél lovasüteggel együtt, feltétlenül át kellett volna az Olton küldeni. 1200 lovas nagy zavart csinált volna ott.

²⁰⁹ „Je suis persuadé, que votre Excellence prendra les mesures nécessaires pour chercher à couper l'ennemi à sa retraite.“ (K. A.: 140. VII. 76.)

²¹⁰ „Je crois mon Général, qu'il se présente actuellement une occasion peut-être unique pour prendre Bem et pour faire mettre bas les armes à toute la bande qui l'accompagne, en opérant contre les communications des rebelles dans la direction d'Oitouz.“ (u. o. 140. VII. 75.)

²¹¹ Je m'empresse, Monsieur le comte, de porter ces nouvelles à Votre connaissance, en priant Votre Excellence de vouloir bien diriger quelques troupes sur les communications du détachement hongrois . . . et tacher de lui couper la retraite.“ (u. o. 140. VII. 48.)

Napoleon megmondotta, hogy aki a háborúban a véletlennek, a szerencsének, ajtót nyitni nem mer, az inkább ne fogjon soha semmihez.

A három nap óta szakadatlanul hajszolt osztrák csapatok viselkedéséről is kellvén szólanunk, megállapíthatjuk, hogy a gyalogság harcbakerült része — a 23. vadászzászlóaljat kivéve — derekasan viselkedett, úgyszintén a tüzérség is. A lovasságot azonban megbénította ügyetlenül választott állása és részben a csataterre boruló sötétség is.

*

Ki győzött Sepsiszentgyörgynél? Nem ok nélkül bolygatom ezt a kérdést, mert a diadal dicsőségét mind a két fél magának követeli.²¹²

Ha igazságos ítéletet akarunk mondani, akkor újra csak arra a kérdésre kell visszatérnünk, hogy mi volt az ellenfelek feladata és hogyan oldották meg azt?

Miután Clam-Gallas — eredeti szándéka szerint — a magyar előcsapatokat visszanyomta s őket továbbszorítva, a szemerjai állásba ütközött: nem lehetett más feladata, mint az, hogy a székely hadosztályt onnan is kiverje. Ez a vállalkozása — mint láttuk — kemény harc árán sikerült is, minek folytán Gál Sándor Sepsiszentgyörgyre vonult vissza.

Mi történt most? Nyomon követte-e Clam-Gallas az erősen megbomlott magyar csapatokat Sepsiszentgyörgyre? Nem, mert — szerinte — ennek a lehetőségnek eléje vágott az osztrák csapatkötelékek nagyfokú meglazulása, a nagy sötétség, majd később a mieink váratlan és merész visszacsapása is.

A további üldözés tehát csak ennek visszaverése után vált lehetővé. Az Eisner-dandár, amely eddig tartalékban állott, nem lehetett olyan fáradt, hogy a visszavonulókat Sepsiszentgyörgyre is követve, megállapodásukat és újabb harera való készülésüket meg ne tudta volna akadályozni.²¹³

Clam-Gallas azonban valósággal megijedt a saját sikeré-

²¹² Clam-Gallas egész Oláhországot telelármázta nagy diadalának hírével, de ott nem hittek el mindent szósz szerint. Colquhoun bukaresti angol főconsul, 1849 július 27-én, azt jelenti Palmerstonnak, hogy Brassóban nem nagyon bizakodó a hangulat. Legalább is erre mutat az a körülmény, hogy az ottani hatóságok a pénztárákat és irattárákat átküldötték az oláh határon s 26-án számonosan visszatértek Oláhországba azok közül, akik az oroszokkal együtt érkeztek Brassóba. („Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.” 299. l.)

²¹³ Akkoriban Szemerja éjszakai és Sepsiszentgyörgy déli széle között körülbelül 1500 lépés volt a távolság.

től és nemcsak Szemerját, hanem az egész Háromszéket is újból elhagyva, gyorsan visszavonult. Már pedig az, aki győzött és ezt nyíltan hirdeti, legrosszabb esetben is csak megáll, de nem tér vissza *önként* oda, ahonnan kiindult.

Nagy hiba, hogy Clam-Gallas — szükségtelen hátrálását akarván mentegetni — mindjárt az ütközet leírása után, visszazökken korábbi módszerébe. Azt mondja t. i., hogy Gál megmenekült ugyan a tökéletes vereségtől, de legalább kénytelen volt letenni Brassó ellen szándékolt támadásáról. Ezzel az állításával bizony nagy csorbát ütött a történeti igazságon, mert ilyenféle támadótervről szó se volt, nem is lehetett; így hát Clam-Gallasnak se volt mit meghiúsítania.

Gál ezredes hivatása a szemerjai állás védelme volt. Láttuk, hogy magában a szoroson vett ütközetben ő lett ugyan vesztes, azonban ellenfelének ok nélkül való visszavonulása, puska- és kardesapás nélkül visszajuttatta őt, elveszített állásának birtokába.

Az igazság tehát az, hogy végső eredményként Gál Sándor maradt a helyzet ura.

Sajnos, ezt az előnyt nem lehetett többé kihasználni. Ehhez az öreg Bem és megfelelő haderő kellett volna. Se az egyik, se a másik nem volt kéznél, mert Bem Moldvaországból egyenesen Marosvásárhelyre utazott, az ojtózi szoroson át hazavonuló csapatok pedig nem vették Sepsiszentgyörgy felé útjukat.

Mint az elmondottakból eléggé kitűnt, *döntő taktikai csapás se az egyik se a másik harcoló felet nem érte.*

De mindamelllett se mondhatjuk, hogy Bem vállalkozása meddő lett volna. El nem vitázható eredménye, hogy Háromszék kétszer egymásután²¹⁴ megtisztult az ellenségtől, de ennél még fontosabb stratégiai eredménye volt az, hogy a már Nagyszebenig jutott Lüders — részint a háromszéki eseményeket, részint Bem moldvaországi betörését hallva — kénytelen volt eddigi *nyugati* irányú útját megszakítva, *kelet felé*, tehát homlokegyenest ellenkező irányba, fordulni vissza.²¹⁵

Július 29-én — mint tudjuk — Segesváron, augusztus 2-án pedig már Székelykeresztúron állott.

A háromszéki támadás volt a vöröstoronyi szoros hős védőjének — Ihász alezredesnek — ígért segítség,²¹⁶ amely azon-

²¹⁴ Júl. 21. és 24.

²¹⁵ *Gyalókéay*: „Bem moldvaországi hadműveletei.“ (Tört. Szemle, 1918. évf. 253. l.)

²¹⁶ Bem jún. 30 és júl. 13. kelt útasítása Ihász számára. (Nemz. Múz. It. — Ihász D. iratai.)

ban, Bem hibáján kívül, már későn érkezett. A szoros július 20-án délután elveszett,²¹⁷ tehát ugyanakkor, amikor Bem Clam-Gallast és Rennekampfort Sepsiszentgyörgynél és Kökösnél megtámadta.

Bem stratégiai sikere máskülönben sem volt teljes, mert Lüders elég erősnek tudta magát arra, hogy július 26-án Segesvár irányában megkezdett támadó hadműveletei alatt is, megszállva tartsa Nagyszebent s így közvetve az Olt szorosát is.

Kétségtelenül helyesen járt el akkor, amidőn Bem és a saját hadteste közé Clam-Gallast állította ütközőbakul, mert ilyenképen az osztrák hadtest fedezte az oroszok hátát. Ennek köszönhetette Lüders, hogy el tudta foglalni Fogarast, Nagyszebent és a vöröstoronyi szorost, anélkül, hogy Bem őt közvetlenül megzavarhatta volna.

Hogy mindebben se magának Clam-Gallas altábornagynak, se vezérkari főnökének, nem volt számottevő érdeme, azt az elmondottakból bárki is jól láthatja.

*

Zrinyi Miklós írja a „Török afium ellen való orvosság“-ban, hogy a harcmezőn „a fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnek hívnak.“

Bem hadműveleteit tanulmányozva, bennük az öreg vezérnek mindenkor és mindenütt megnyilvánuló és sohasem lankadó munkakedvét, törhetetlen akaraterejét, valamint gyors elhatározó képességét is, bámulhatjuk.²¹⁸

Volt része dicsőségben is. Erdélyi és délmagyarországi hadjárata — 1849 tavaszán — a diadalok szakadatlan sorozata volt, de a nyári hadjáratban hűtlen lett hozzá a forgandó szerencse.

Ámde, ha nemcsak a végső sikert vagy kudarcot, hanem a vezér egész munkáját, terveit, szándékait, tetteit, elfogulatlanul vizsgáljuk, akkor bizonyára az a meggyőződésünk

²¹⁷ *Gyalóky*: „A nagyszebeni hadosztály felbomlása.“ (*Had-tört. Közl.* 1916. évi. 166—174. l.)

²¹⁸ Hogy mennyire bizott — még az utolsó pillanatban is — az igaz ügyért bátran és szívósan vívott harc sikerében, azt legjobban bizonyítják Kossuthhoz, Temesrékasról aug. 10-én írott jelentésének következő szavai: „*Ayons confiance dans la justice des cieux et nous sortirons victorieux de notre crise actuelle, si le courage et la persévérance ne nous manquera pas.*“ (*Nemz. Múz. lt.* — 1848/49. iratok.)

támad, hogy Bem előtt — bárha elbukott is — minden magyar katonának tisztelettel kell meghajolnia.

Ramming nem sajnálta tőle a legnagyobb elismerést, amit egyik ellenfél a másiknak adhat;²¹⁹ nekünk magyaroknak, — akikért harcolt —, szent kötelességünk, hogy emlékét hálásan megőrizve, változatlan fényében és tisztaságában adjuk, nemzedékről-nemzedékre, időtlen időkig tovább.

Gyaló kay Jenő.

219 I. m. 531., 532. l.